UDK 299.2:27.484.75(=163.429(497.6)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 1. 9. 2011.
Prihvaćeno za objavljivanje: 20. 11. 2011.

PROGON KATOLIČKE CRKVE U BOSNI I HERCEGOVINI U VRIJEME KOMUNISTIČKE VLASTI (1945.–1990.)

Ivan LUČIĆ, Zagreb

Komunistička partija Jugoslavije držala se krajnje vulgarnog tumačenja Marxove materijalističke filozofije i njegove teze da je religija »opijum za narod«. Prihvatili su poziv na borbu protiv religije i kapitalizma, koji je njezin korijen. Ta »borba« bila je vrlo daleko od »filozofske kategorije« i predmnijevala je najgrublji fizički sraz, zapravo fizičku eliminaciju oponenta. Da bi uspostavili novi sustav i učvrstili vlast koju su prigrabili po završetku Drugoga svjetskog rata u obnovljenoj jugoslavenskoj državi, komunisti su nastojali promijeniti svijest naroda, kojega su smatrali i nazivali »masom«. Prvi korak u tom pravcu bilo je uništenje ili barem slabljenje Crkve i nametanje ateizma. S druge strane Katolička crkva suprotstavljala se novom društvenom sustavu javno izražavajući svoja duboka antikomunistička stajališta. Crkva je bila jedini organizirani ideološki, a time i politički protivnik komunističkom režimu, koji je protiv nje poveo žestoku borbu. Ta neravnopravna borba često je u Bosni i Hercegovini poprimala oblike terora nad Crkvom i vjernicima.

KLJUČNE RIJEČI: *Katolička crkva, komunizam, Jugoslavija, Bosna i Hercegovina, Hrvati, represija.*

Sukob ideja i vrijednosti

Odnos Katoličke crkve i nositelja totalitarnih ideologija 20. stoljeća bio je po svemu suprotstavljen i neprijateljski. Marksistička materijalistička filozofija, kao i Lenjinov revolucionarni pragmatizam, bili su izravno usmjereni protiv Crkve i religije uopće. Ideološki okvir sukoba na crkvenoj strani može se razumjeti uvidom u niz papinskih enciklika Pija XI. Tako je, primjerice, obilježavajući četrdeset godina od prve socijalne enciklike pape Lava XIII. *Rerum novarum,* u kojoj je te davne 1891. iznesen sažetak previranja unutar socijalnog katolicizma 19. stoljeća, papa Pio XI. objavio 15. svibnja 1931. encikliku *Quadragesimo anno* o društvenim pitanjima. Potvrdivši opće crte nauka svoga prethodnika, papa je istodobno osudio individualizam i kolektivizam. Duh toga važnog dokumenta može se sagledati iz (i danas aktualne) rečenice: »Kao što ni jedinstvo ljudskog društva

ne može biti temeljeno na suprotstavljanju klasa, tako ni pravedno ekonomsko uređenje ne može biti prepušteno slobodnoj utakmici sila.« Nakon toga objavio je encikliku *Non abbiamo bisogno*, u kojoj se odredio protiv fašističkog totalitarizma. Šest godina poslije, 14. ožujka 1937., papa Pio XI. donio je i encikliku *Mit Brennender Sorge,* u kojoj je osudio nacistički totalitarizam, što je jako naljutilo Adolfa Hitlera pa je raskinuo konkordat sa Svetom Stolicom. Samo pet dana poslije, 19. ožujka 1937., papa Pio XI. objavio je encikliku *Divini Redemptoris,* u kojoj je osudio ateistički komunizam, nazvavši ga »potpuno izopačenim«.[1] Enciklika je donesena tijekom španjolskoga građanskog rata u kojem su komunisti i anarhisti ubijali svećenike i uništavali crkve.[2]

Takvo ponašanje komunista uznemirilo je Crkvu kao cjelinu, pa se posvuda upozoravalo na opasnost koja prijeti. U Zagrebu je 3. rujna 1939. otvorena protukomunistička izložba, na kojoj su prikazane fotografije gdje se vide »grozote djelovanja komunista«. Izneseni su brojni statistički podatci o »komunističkim divljaštvima«. Prema tamo prikazanoj statistici, komunisti su tijekom španjolskoga građanskog rata uništili 25.000 crkava i kapelica i ubili 12.000 svećenika, među kojima i 12 biskupa. Izložbu je organizirao isusovac Tomislav Poglajen, a otvorio ju je nadbiskup Alojzije Stepinac, pod čijim je pokroviteljstvom i organizirana.[3] Konačno, tijekom, a posebno krajem Drugoga svjetskog rata, Katolička crkva susrela se najizravnije s organiziranim i naoružanim komunistima te s njihovom vlašću. Taj sraz bio je posebno dramatičan u Bosni i Hercegovini.

Zločini u ratu i poraću

Pripadnici različitih vojnih, milicijskih i drugih organizacija vođenih od Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) ubili su tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća najmanje 511 katoličkih svećenika i klerika. Tijekom rata ubili su 314, a poslije rata još 118 crkvenih osoba. Komunisti su na križnom putu ubili 64 crkvene osobe, a na odsluženju vojnog roka ubijeno je još 15 svećenika ili bogoslova. Od navedenog broja, njih 184 bilo je iz BiH, gdje je ubijeno 136 svećenika, 39 bogoslova i sjemeništaraca, 4 redovnika laika, a 5 svećenika umrlo je u komunističkim zatvorima. U Banjolučkoj biskupiji ubijeno je 11 svećenika i 5 bogoslova, a 2 svećenika umrla su u zatvoru. U franjevačkoj provinciji Bosna Srebrena ubijeno je 55 fratara, od čega ih je 38 ubijeno 1945. godine, 6 u razdoblju od 1945. do 1951., jedan fratar umro je u zatvoru, a ostali su ubijeni prije. U Hercego-

---

1 Ivica ŠARAC, »Odnos Katoličke crkve u Hrvata prema komunizmu i komunističkoj vlasti do 1950. godine«, *Fra Ferdo Vlašić vizionar i patnik, spomenica u povodu desete obljetnice smrti (1995.–2005.)*, Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2005., str. 32–52. Više vidjeti: Heinrich DENZINGER, *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen, hrsg.* (prir.) Peter HÜNERMANN, Herder, Freiburg im Breisgau-Basel-Rim-Wien, str. 1021–1038; Ivan FUČEK, »Etička kritika totalitarizma u papinskim dokumentima«, *Obnovljeni život*, vol. 51, No. 1–2, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, siječanj 1996., str. 107–120, na str. 109.

2 Jure KRIŠTO, »Odjek građanskoga rata u Španjolskoj (1936.–1939.) u Hrvatskoj«, *Časopis za suvremenu povijest*, 40/2008., br. 3., str. 1033–1044. O građanskome ratu u Španjolskoj opširno su pisale hrvatske katoličke novine, osobito *Katolički list*.

3 »Antikomunistička izložba u Umjetničkom paviljonu«, *Hrvatska straža* (Zagreb), 3. rujna 1939., str. 11. O izložbi je pisano i u Hercegovini. Vidjeti: »Protukomunistička izložba u Zagrebu«, Kršćanska obitelj (Mostar), listopad 1939., str. 311–312.

vačkoj franjevačkoj provinciji ubijeno je 66 fratara, od toga 55 svećenika, 8 bogoslova i 3 redovnika laika. Samo jedan hercegovački fratar ubijen je prije 1944., odnosno prije dolaska jugoslavenskih partizana. Njega su srpski ustanici ubili na Kupresu u svibnju 1942. goine.[4]

Od ukupno trinaestorice ubijenih dijecezanskih svećenika iz Mostarsko-duvanjske biskupije, trojica su ubijena tijekom rata: don Ante Bakula, don Ilija Tomas i don Vide Putica (jedini kojega su ubili četnici, a ne partizani). Don Lovre Konjevod ubijen je u veljači 1945. prilikom partizanskog napada na vlak, a don Marijan Vujnović imao je 73 godine kada su ga (zadnji dan 1944. godine) partizani strijeljali u Trebinju. Još trojica svećenika strijeljani su nakon što su partizani preuzeli vlast: don Martin Krešić 3. veljače 1945. u Gabeli, don Ivan Raguž 15. lipnja 1945. u Mostaru, a don Ante Zrno 21. lipnja 1945. u Dubrovniku. Četvorica svećenika: don Nikola Bošnjak, don Ante Krešimir Buconjić, don Andrija Majić (mlađi) i don Jerko Nuić nestali su na Križnom putu u svibnju 1945., a don Mitar Papac ubijen je kao zatvorenik 1951. u namještenom sudaru vlakova. Ubijena su i dvojica bogoslova.[5]

Ubojstva i stradanja svećenika nipošto nisu bila slučajna i sporadična, ona su najčešće planirana i obično praćena žestokom propagandom. Većinu njih ubili su jugoslavenski komunistički partizani »in odium fidei« (iz mržnje prema vjeri). Kao primjer očitovanja takve ubilačke mržnje može poslužiti članak iz *Borbe* od 8. veljače 1945., koji je prenesen i u trebinjskoj (mostarskoj) *Slobodi*. Članak je naslovljen *Ustaški zlikovci u fratarskim mantijama*, a na kraju članka piše: »Protiv koljača u fratarskim mantijama naša narodna vlast poduzeće potrebne mjere da našem narodu u Bosni i Hercegovini osigura miran i spokojan život.«[6] Članak je vjerojatno pisan 7. veljače, kada su jugoslavenski komunistički partizani i poubijali širokobriješke fratre. Samo nekoliko dana poslije, prilikom ulaska partizanskih jedinica u Mostar, ubijen je provincijal Hercegovačke franjevačke provincije dr. fra Leo Petrović s još šestoricom fratara. U veljači 1945., pri zauzimanju Širokog Brijega i Mostara, jugoslavenski partizani poubijali su 46 fratara.[7] U samostanu na Širokom Brijegu i njegovoj okolici ubijeno je 30 fratara, među kojima je bilo 12 profesora širokobriješke gimnazije na čelu s ravnateljem gimnazije dr. fra Radom Vukšićem.[8]

---

4 Ivica LUČIĆ, »Komunistički progoni Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini (1945.–1990.)«, *Fra Ferdo Vlašić – vizionar i patnik*, Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2005., str. 62–66. Usp. Tomo VUKŠIĆ, »Biskup – predvodnik kolone svjedoka vjere«, *Stolačko kulturno proljeće*, Ogranak Matice hrvatske Stolac, Stolac, 2008., str. 29–43; usp. Marijan KARAULA, *Žrtve i mučenici*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 1999.; usp. Anto BAKOVIĆ, »Hrvatski svećenici žrtve Bleiburga«, *Bleiburg 1945–1995.*, Zagreb, 2000., str. 96; ISTI, *Stradanja Crkve u Hrvata u Drugom svjetskom ratu, Svećenici žrtve rata i poraća 1941.–1945. i dalje*, izdanje autora, Zagreb, 1994.; Baković je 2008. izdao knjigu *Hrvatski martirologij 20. stoljeća*, u kojoj je naveo da su u Jugoslaviji od komunista stradale 664 osobe iz Katoličke crkve. Baković među stradale ubraja i one koji su zbog posljedica mučenja u zatvoru umrli dosta kasnije. U ovome radu ipak ćemo se držati podataka o izravno ubijenim i stradalim svećenicima i crkvenim službenicima.

5 *Svjedoci vjere i rodoljublja*. Zbornik radova o stradalim biskupijskim svećenicima u Hercegovini, (ur.) Božo GOLUŽA, Crkva na kamenu, Mostar, 2005. Osim ubijenih i umorenih, još 14 katoličkih svećenika iz BiH umrlo je tijekom rata i poraća od tifusa – bolesti koja je došla s ratom.

6 »Ustaški zlikovci u fratarskim mantijama«, *Sloboda* (Trebinje), br. 7 od 10. veljače 1945., str. 3.

7 Andrija NIKIĆ, *Hercegovački franjevački mučenici 1524.–1945.*, Franjevačka knjižnica u Mostaru, Mostar, 1992., str. 233.

8 Bazilije S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom*, Ziral, Mostar–Zagreb, 2001., str. 215–224.

Osmoricu fratara sa Širokog Brijega partizani su odveli i ubili u mjestu Zagvozd ispod Biokova, gdje su ih i zakopali u neoznačenu masovnu grobnicu.[9] Za grobove trideset i petorice ubijenih (od ukupno 66) hercegovačkih fratara još uvijek se ne zna.[10] Fra Marka Barbarića, osamdesetogodišnjega bolesnog i nepokretnog starca koji je ležao na smrtnoj postelji, partizani su odnijeli do skloništa i ubili s ostalim fratrima širokobriješkog samostana. I njegovo ubojstvo pokazuje kako nisu bili važni pretpostavljeni politički ili drugi grijesi. Za smrtnu presudu bilo je dovoljno biti svećenik ili klerik.[11]

Ni časne sestre nisu bile pošteđene stradanja: šest su ih ubili partizani, a pet četnici. Sestru Reginu Milas strijeljali su partizani početkom veljače 1945. u Čapljini. Nakon što su u veljači poubijani fratri, deset sestara iz Širokog Brijega otjerano je na kamionu do Splita, gdje su neko vrijeme bile smještene kod sestara Splitske provincije. Druge sestre ostale su u svojim kućama smještene u manje prostorije. Kuće su im nacionalizirane, a onda su 1949. izbačene iz njih.[12]

U prvo vrijeme po preuzimanju vlasti u hrvatskim dijelovima Hercegovine, KPJ je postavljala povjerenike, čija je zadaća bila uspostaviti vlast, eliminirati bilo kakvu oporbu, zavesti red i istodobno formirati partijsku ćeliju. Obično su ti povjerenici bili partizanski oficiri, a najčešće oficiri Odjeljenja zaštite naroda (Ozne). Slučaj ubojstva dvojice hercegovačkih fratara u Kočerinu, župi širokobriješkog distrikta, vrlo ilustrativno pokazuje odnos jednog takvog povjerenika, zapravo odnos KPJ prema katoličkom svećenstvu u Hercegovini, kao i metode njihova djelovanja. Dana 20. svibnja 1945. u župni stan upala je skupina vojnika i ubila župnika fra Valentina Zovku i njegova sestrića fra Andriju Topića, mladića koji je bolovao od tuberkuloze i ležao u krevetu. Partizanski oficir, povjerenik KPJ i Ozne za Kočerin, Srbin iz stolačkog kraja Danilo Pecelj, održao je sutradan na sprovodu vatren govor u kojem je za ubojstvo optužio škripare.[13] Što se stvarno dogodilo vidljivo je iz izvješća sa sastanka Povjereništva KPJ za Kočerin od 21. svibnja 1945. Sastanku su bili nazočni svi članovi Povjereništva. U izvješću upućenom Sreskom komitetu KPJ Mostar piše najprije o »bandama«, to jest o preostalim hrvatskim vojnicima koji su se krili na kočerinskom području i o vezama domaćeg puka s njima, te se nastavlja: »Povodom svega ovoga na ovaj teren došao je drugi bataljon narodne odbrane, čijeme je štabu ovo povjereništvo kao i sekretar ove opštine izni[o] stav fratara u samom Kočerinu kao i njihov reakcionarski stav, na osnovu čega je navedeni bataljon likvidirao ove reakcionare pod kamuflažom neprijatelja /ustaško – četničkih bandi/. Prema našeme uviđan[j]u kod naroda vlada veliko

---

9 »Pronađeni ostaci pobijenih fratara sa Širokog Brijega«, *Slobodna Dalmacija*, 12. 4. 2005., str. 12; »Pokapao franjevce«, *Večernji list*, 14. 4. 2005., str. 6–7; »Istražni sudac obavio očevid stratišta sa 17 ljudskih kostura«, *Slobodna Dalmacija*, 15. 4. 2005., str. 7.

10 Ante MARIĆ, *Martirologij; Stradanja hercegovačkih franjevaca u Drugom svjetskom ratu i poraću*, u rukopisu. Poznati grobovi ubijenih hercegovačkih fratara su: Široki Brijeg, fratarska grobnica u crkvi 22, Kočerin u mjesnom groblju 2, Čitluk u groblju Podadvor 3, Međugorje u groblju Kovačica 1, Đurmanec u Macelju, područna crkva Muke Isusove u Frukima 3.

11 A. NIKIĆ, *Hercegovački franjevački ...,* str. 233. Usporediti: Jozo TOMAŠEVIĆ–KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, vlastita naklada, Zagreb, 1997.

12 Ancila Marija BUBALO, »Provincija od II. svjetskog rata do godine 2001.«, *Školske sestre franjevke*, Provincijalat Školskih sestara franjevaka Mostar, Zbornik »Kačić« Split, Mostar–Split, 2002., str. 103–116; T. VUKŠIĆ, »Biskup – predvodnik kolone svjedoka vjere«, str. 32.

13 Karlo ROTIM, *Žrtvoslov Širokog Brijega u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Mostar, 2000., str. 331–332.

ožalošćenje, mada je kroz narod prosvirano da su to učinile ustaško – četničke bande, a o čeme je dokumentovala i fratarska sluškinja da su na njima bili ustaško – četnički grbovi. Narod povodom ubijstava ovih fratara po svim uviđanjima, stoji u suprotnom mišljenju naše propagande. Po ovoj tački uzeti su zadatci: da se održi zbor na sahrani ovih bandita, preko kojega će se ukazati narodu na zlodjela ustaško – četničkih bandi, kao i preko daljih konferencija ukazivati na reakcionarski posao, raskrinkavati ih, to na osnovu kojih će se dokumenata govoriti o bratstvu i jedinstvu.«[14]

Iz korespondencije (i svađe) između Vojislava Pecelja, majora JNA u penziji, i njegova rođaka Danila Pecelja, već spominjanoga nekadašnjeg povjerenika KPJ i Ozne na Kočerinu, a poslije čelnika »Saveza udruženja boraca narodno oslobodilačkog rata« (SUBNOR-a) u Ljubinju, koja je vođena tijekom 1988. godine, vidi se stvarni odnos između četničkog i partizanskog pokreta u istočnom dijelu Hercegovine. Glavni razlog svađe bio je taj što vlasti u Ljubinju, prema tada važećim propisima, nisu dopuštale Vojislavu Pecelju da na obiteljskoj grobnici upiše ime svoga pokojnog brata Radoslava, koji je 1944. poginuo kao pripadnik četničkih postrojbi. Na to je Vojislav Pecelj napisao više pisama Boračkoj organizaciji, Komitetu SKJ i predsjednicima općina Ljubinje i Stolac te otvoreno pismo Danilu Pecelju u kojem iznosi svoje viđenje problema: »Kada se rat završio, kada se znalo ko je pobednik, a ko pobeđeni, onda su MNOGI, da ne kažem svi, hteli da ’dokažu’, ne samo da su pripadali ’pokretu’ (Partizanima), već da su rođeni marksisti, sa petokrakom zvezdom na čelu i sa komunističkim manifestom i Marksovim kapitalom! A kada su došle na red boračke penzije, onda je nastala trka da se nađu dva svedoka koji će im lažno svedočiti da su ’bili’ tamo gde nikada nisu bili, te da su ’radili’ za pokret!? Tako je, u tu PRLJAVU rabotu krenuo sav moralni ološ ovoga društva. I, eto, šta se desilo? Desilo se da taj sav ološ dođe do statusa borca i boračkih penzija, a da su na strani neprijatelja bili samo oni koji su poginuli!? To se desilo i među Peceljima. Samo je pok. Radoslav, samo zato što je poginuo, postao i ostao ’narodni neprijatelj’, a oni koji su izbegli njegovu sudbinu, među kojima su Danilo, Milorad, Rajko i Vlado, dobiše; Danilo spomenicu 1941. god, a ostali status borca i boračke penzije!«[15]

Vojislav Pecelj navodi kako su »za Danila lagali drugi a onda je on lagao za njih«. U drugom pismu Danilu Pecelju Vojislav piše: »Istina je, da si i ti i Milorad i Rajko i Vlado (tada svi važni članovi SUBNOR-a, o. a.) bili daleko, daleko više na strani četnika, nego što je to bio pokojni Radoslav.« Vojislav navodi da je Milorad Pecelj, brat Danila Pecelja, s četnicima stigao sve do Like kako bi se borio protiv partizana. Ova prepiska između Pecelja baca posve drukčije i novo svjetlo na odnose četnikâ i partizanâ u Hercegovini krajem rata od onoga kojega je oblikovala službena propaganda u godinama poslije rata, a time i na odnos pobjedničkih partizanskih jedinica prema katoličkim svećenicima i hrvatskom

[14] Arhiv Hercegovine (AH) Mostar [Arhiv je preimenovan u Arhiv Hercegovačko-neretvanske županije/ kantona, ali ćemo koristiti staru skraćenicu – AH.], SK KPM/K-VII-1, Zapisnici sa sastanaka ćelija KPJ iz 1945., Opštinsko povjereništvo KPJ za Kočerin, 21. 5. 1945. Izvješće Sreskom Komitetu KPJ Mostar. U potpisu Danilo Pecelj. Dokument je objavljen u časopisu *Stopama pobijenih*, broj 3, glasilu Vicepostulature »postupka mučeništva fra Leo Petrović i 65 subraće«, Humac–Ljubuški, srpanj–prosinac 2009.

[15] Arhiv Hercegovačke franjevačke provincije (AHFP) u Mostaru. Pismo Vojislava Pecelja (svome bratiću) Miloslavu Pecelju, Sarajevo, kolovoz, 1988., str. 3.

narodu uopće.[16] Ipak, iz svega ne bi trebalo ubojstva katoličkih svećenika u potpunosti povezati s četništvom. Ona su izvršena po zamislima, u organizaciji i pod kontrolom vrha Komunističke partije Jugoslavije, a izvršitelji su bili pripadnici udarnih komunističkih jedinica. Slučaj Pecelja oslikava česte slučajeve konvertita koji su u to vrijeme činili zločine ne bi li se dokazali Partiji i potvrdili »bratstvo u krvi« (iz nešto univerzalnije perspektive moglo bi se reći i u »zločinu«). Sličnih slučajeva bilo je i na hrvatskoj strani, gdje su prebjegli pripadnici ustaških ili domobranskih postrojbi postajali egzekutori za račun komunista. Na taj su način »okajavali« ranije grijehe, »dokazivali se« i kupovali mjesto na pobjedničkoj strani.

Slučaj političkog komesara čete u partizanskoj Sedmoj krajiškoj brigadi, kapetana Marka Protića, također jasno govori o odnosu KPJ i partizanske vojske prema fratrima, odnosno katoličkom svećenstvu u BiH. Protić je u jednoj molbi za premještaj napisao: »Kažnjen sam partijskom opomenom 10. IX. 1944. radi likvidacije (ubistva) dvojice fratara u Bugojnu 1944. god. prilikom oslobođenja grada. Kažnjeni smo ja i moj komandir čete Lončar Jovo radi toga što nismo dovoljno organizovali kako treba fratre likvidirati. Kazna je na mene pravilno djelovala i uvidio sam, da sam, kao partijski rukovodilac, slabo organizovao likvidaciju ovih narodnih neprijatelja koji su još tada uživali izvjesnu simpatiju kod religiozno zaostalog sloja naroda.«[17]

Naime, 9. rujna 1944. partizani su zauzeli Bugojno, a Marko Protić i Jovo Lončar ušli su u župni stan i izveli župnika fra Tomislava Gelića i kapelana fra Stanka Karina. Odveli su ih nedaleko od župnog ureda i ispucali u njih po dva hitca. Župnik je odmah umro, a fra Stanka Karina ranjenog su pronašli slučajni prolaznici. On je preživio i poslije opisao cijeli događaj. Sutradan je čitavo Bugojno znalo što se dogodilo pa su Protić i Lončar kažnjeni partijskom opomenom, »jer nisu dovoljno dobro organizovali likvidaciju narodnih neprijatelja fratara«.[18]

KPJ je odmah nakon rata pokrenula tiskanje knjiga koje su služile za kompromitaciju Crkve, ali i kao pokriće za represiju nad svećenicima. Najpoznatije knjige tog tipa su: knjiga Jože Horvata i Zdenka Štambuka *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, izdana u Zagrebu 1946.; knjiga Ive Mihovilovića *Vatikan i fašizam*, Glas rada, Zagreb, 1950.; knjiga Mihajla S. Petrovića *Vatikan i imperijalistička politika zapadne reakcije*, Politička biblioteka, Beograd, 1947.; knjiga Milana Stanića

[16] Vojislav Pecelj ponavlja iste tvrdnje u više pisama različitim osobama (Danilu Pecelju) i institucijama u Ljubinju i Stocu. Između ostalih: predsjedniku Boračkog saveza Ljubinje Milanu Kovaču, Skupštini općine i Općinskom komitetu SKJ Ljubinje, Općinskom sekretarijatu za unutrašnje poslove, Osnovnom javnom tužilaštvu u Stocu, odnosno javnom tužitelju Slavku Šanjoviću, koji je odbacio prijavu protiv Jove Pecelja i ostalih za kazneno djelo davanje lažnog iskaza s obrazloženjem da nisu počinili kazneno djelo koje se goni po službenoj dužnosti (KT. Br. 190/87., Stolac, 12. 2. 1988.).; »Otvoreno pismo Danilu Pecelju i ne samo Danilu«, Sarajevo, veljača 1988., u potpisu major u penziji Vojislav Pecelj.

[17] Marijan KARAULA, *Žrtve i mučenici*, Svijetlo riječi, Sarajevo, 1999., str. 49–53.

[18] U *Otvorenom tjedniku* (Mostar), brojevi: 23, 24, i 25, objavljen je feljton o ovom događaju, a u broju 25 od 21. lipnja 2001. objavljen je i intervju s Markom Protićem, koji je tada živio kao umirovljenik na zagrebačkoj Trešnjevci. Protić je rekao da se sjeća događaja, da su to bila takva vremena i da on nije ništa kriv. Rekao je i to da su na sastanku zaključili »da je pop koji je kriv pobjegao«. Na tom sastanku bili su Osman Karabegović i Ilija Došen, djelatnik OZN-e i prvi ministar unutarnjih poslova NR BiH. O Protiću i zločinu u Bugojnu pisao je i *Hrvatski list* (Zadar) u broju od 21. 2. 2008.

Neprijateljska politika Vatikana prema Hrvatima, Naprijed, Zagreb, 1948.; knjiga bivšega katoličkog sjemeništarca Viktora Novaka *Magnum crimen,* izdana u Zagrebu 1948.; zatim *Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške NDH*, Biblioteka društva novinara Hrvatske, Zagreb, 1952. i brojne druge slične publikacije. Partizanski komesari Horvat i Štambuk dobili su partijsku zadaću napraviti materijal koji će opravdati zločine nad Katoličkom crkvom. Nakon prvotiska iz 1946., ona je ponovno tiskana osamdesetih godina 20. stoljeća u Hannoveru u Njemačkoj. Tiskala ju je Srpska pravoslavna opština Hanofer, a tiskanje je financirala Zapadnoevropska eparhija Srpske pravoslavne crkve. Bilo je to vrijeme kada su srpski nacionalisti, uz podršku dijelova Srpske pravoslavne crkve, vodili žestoku antihrvatsku i antikatoličku kampanju, unutar koje je pretiskana i ova knjiga. Tijekom rata, odnosno tijekom agresije na Republiku Hrvatsku i na nesrpske narode u tadašnjoj Jugoslaviji, čiji je rezultat međunarodnim sudom presuđen genocid, ali i novi politički ustroj Bosne i Hercegovine, u Banjoj Luci je devedesetih godina i treći put tiskana Horvat–Štambukova knjiga. Ovaj put trebala je poslužiti oduzimanju legitimiteta obrani od agresije i opravdanju zločina počinjenih u tobožnjoj obrani od fašizma. Horvat–Štambukov pamflet tiskan je i četvrti put 2008. godine, tijekom još jedne kampanje protiv Katoličke crkve. Ovaj put knjiga je ponovno tiskana u Zagrebu, i to trudom Saveza antifašističkih boraca i pod političkim pokroviteljstvom tadašnjeg predsjednika Republike Hrvatske Stjepana Mesića. Očito se radilo o ponovnom pokušaju komunista da prikriju ili opravdaju zločine nad Katoličkom crkvom i dijelom hrvatskoga naroda. Ovaj put više ne pred međunarodnom, koliko pred svojom javnošću i pred istražnim tijelima Republike Hrvatske.[19]

Katolička crkva na partijskim je skupovima označavana neprijateljskom organizacijom, tiskani su članci u novinama, pjevane anticrkvene pjesme i slično.[20] Ni 75 katoličkih svećenika, od kojih su 52 bili Hrvati, a koji su surađivali s partizanima i imali status sudionika Narodnooslobodilačke borbe, nije pomoglo u općoj ocjeni Katoličke crkve, kao niti 43 katolička svećenika, od kojih su 18 bili Hrvati, koje su tijekom rata kao suradnike partizana poubijali četnici, ustaše, ili pripadnici njemačkih i talijanskih postrojbi.[21] Posebno teška bila je pozicija Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, gdje su Hrvati – katolici poistovjećeni s hrvatskom državom, ali i obilježeni poraženim ustaškim režimom. Svaki izraz hrvatstva nastao izvan partijskih birokratskih krugova označavan je ustaštvom.

---

[19] Jure KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska I.*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 1998., str. 17–42. Dopunjeno: Ivica LUČIĆ, »Zločin i laž (Odnos Katoličke crkve i jugoslavenske komunističke vlasti u Hercegovini)«, *Franjevci i Hercegovina*, Zbornik radova s istoimenoga znanstvenog simpozija održanog 6. listopada 2009. u Mostaru u prigodi proslave 800. obljetnice utemeljenja franjevačkog reda (1209.–2009.), (prir.) fra Robert JOLIĆ, *Hercegovačka franjevačka provincija*, Mostar, 2009., str. 159–160.

[20] Sve do pojave masovnih medija jedan od glavnih načina izražavanja političkih i drugih stavova bila je pjesma. Jugoslavenski komunisti i partizani tijekom rata često su pjevali anticrkvene pjesme. Neke od njih su zabilježene: »Druže Tito, gađaju nas topovi, vigaju (navode) ih fratri i popovi«, Studije i građa o sinjskoj krajini, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1968., str. 168, ili »Nosim kapu sa tri roga, jer se borim protiv boga, popova i fratara i časnih sestara«, Aleksa BENIGAR, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, Glas Koncila, Zagreb, 1993., str. 459.

[21] Ćiril PETEŠIĆ, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941–1945.*, VPA, Zagreb, 1982., str. 274–276.

Pastirsko pismo

Komunistička propaganda u Bosni i Hercegovini iskrivljivala je ulogu Katoličke crkve u Drugome svjetskom ratu. To je služilo kao povod ili opravdanje za napade na nju, ali istodobno je ta kampanja imala još jednu dimenziju – ona je pomogla stvaranje i poslije reprodukciju asimetričnoga rasporeda moći u nacionalnim odnosima u socijalističkoj Jugoslaviji, odnosno BiH, i to na štetu Hrvata. Oni su potpuno difamirani kao suradnici nekadašnjih okupatora i reakcionarna društvena snaga, čime se sprječavao proces političke ili kulturne emancipacije već oblikovane nacije.[22] Ubojstvima svećenika, građanskih političara i intelektualaca uništena je hrvatska elita te je dugoročno onemogućen društveni razvoj Hrvata. Na taj način komunisti su u BiH nastojali zbrisati hrvatski kulturni i nacionalni identitet, a ujedno spriječiti bilo kakav otpor uvođenju »diktature proleterijata«, zapravo diktature KPJ. Hercegovačka franjevačka provincija bila je gotovo uništena, njezino je čelništvo, zajedno s provincijalom, poubijano, dio knjižnica i arhiva spaljen, dio fratara otišao je u emigraciju, a preostali svećenici bili su stalno na udaru vlasti, gotovo bez ikakve mogućnosti konsolidacije.

U sličnoj poziciji bila je i provincija Bosna Srebrena. Njezino je starješinstvo, na čelu s dr. fra Vitomirom Jeličićem, sa svoga redovitog zasjedanja održanoga 2. svibnja 1945. dalo izjavu u kojoj je ukazalo na netočnost i jednostranost prigovora i optužbi na bosanske franjevce. Starješinstvo odbija kvalifikacije »koljači, krvnici, sijači razdora i mržnje«, koje su im davali režimski mediji i govornici na Trećem zasjedanju Zemaljskoga antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH-a). Starješinstvo u izjavi napominje da su oni »učenici svoga naroda« te im se nisu mogle nametnuti nikakve nenarodne misli i osjećaji. Napominju da su na samom početku rata proslijedili svim članovima okružnicu Vrhovne uprave franjevačkog reda, u kojoj je izrečena zabrana bavljenja politikom i na bilo koji način sudjelovanja u progonu inovjeraca. Priznaju i da je bilo pojedinaca čiji rad treba osuditi, kao što je bio Tomislav Filipović, koji je još 28. travnja 1942. otpušten iz franjevačkog reda. Na kraju Izjave piše: »Starješinstvo franjevačke provincije 'Bosne Srebrene' ostajući sa svojom braćom vjerni sinovi svog hrvatskog naroda izrazuju svoju lojalnost vlastima N.O.P. kao i svoju spremnost za saradnju i pomoć u podizanju i obnovi naše zemlje i napaćenih, ali nikad savladanih naših naroda, a posebno naše federalne jedinice Bosne i Hercegovine, vjerujući također, da će spomenute vlasti N.O.P. imati puno razumijevanje za naš rad u raznim područjima naše aktivnosti.«[23]

Suočeni s terorom i otvorenim neprijateljstvom jugoslavenske komunističke vlasti po završetku Drugoga svjetskog rata, katolički su biskupi sa zasjedanja biskupâ u Zagrebu odaslali okružnicu pod nazivom *Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945*. U pismu – okružnici pobrojali su komunističke zločine i upozorili na 501 ubijenog i nestalog svećenika te na mnoge svećenike koji su se tada nalazili u različitim komuni-

[22] Jure KRIŠTO, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945–1990.*, Globus, Zagreb, 1997., str. 29.

[23] Ivan LOVRENOVIĆ, *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orjentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 240–245.

stičkim logorima i zatvorima. U pismu su precizno navedene sve žrtve i svi zločini koji su tada bili poznati te postupanje komunističke vlasti prema Crkvi i vjernicima.[24]

Komunisti, a i drugi kritičari Katoličke crkve, zamjerali su joj što se nije aktivnije angažirala u borbi protiv fašizma, protiv Nezavisne Države Hrvatske i ustaškog režima. Pri tom uglavnom nisu pravili razliku između države i režima, a upravo je to važno za razumijevanje ponašanja i hrvatskoga naroda i Katoličke crkve u to vrijeme. Nije potrebno posebno dokazivati da se većina hrvatskog naroda i hrvatske društvene elite pred Drugi svjetski rat zalagala ili barem priželjkivala stvaranje svoje države. O tome, između ostaloga, svjedoče i rezultati na svim izborima u Kraljevini Jugoslaviji. Sigurno su i katolički svećenici bili takvoga raspoloženja te su i oni podržali stvaranje hrvatske države. Nadbiskup Stepinac rekao je na suđenju 2. listopada 1946. i sljedeće: »Nisam bio persona grata ni Nijemaca ni ustaša; nisam položio njihovu zakletvu, kako su to učinili neki vaši činovnici, koji su ovdje. Ali bio bih ništarija kad ne bih osjetio bilo hrvatskog naroda, koji je bio rob u bivšoj Jugoslaviji. Rekao sam: Hrvatima se nije dozvoljavalo da napreduju u vojsci ili da uđu u diplomaciju osim da promjeni vjeru ili oženi inovjerku. To je faktična baza i pozadina i mojih poslanica i mojih propovijedi. Što sam govorio o pravu hrvatskog naroda na slobodu i nezavisnost, sve je u skladu s moralnim principima i nitko to ne može hrvatskom narodu braniti.«[25]

To što su nadbiskup Stepinac i Katolička crkva »prepoznali bilo svoga naroda«, koji je htio svoju državu, ne znači da su podržavali i ustaški režim (iako neki jesu), a još manje zločine koji su u to vrijeme počinjeni. O tome jasno svjedoče istupi nadbiskupa Stepinca, biskupa Mišića i mnogih drugih crkvenih službenika. Biskup mostarsko-duvanjski fra Alojzije Mišić napisao je u Okružnici od 30. lipnja 1941. godine: »Crkva sv.(eta) sve one, koji suprot Božjim zakonima ubijaju, o život čovjeka griješe, tuđu imovinu krivično nište, prisvajaju, neće i ne može u ispovijedi odriješiti, niti osloboditi od grijeha.« Mišić je među prvima osudio zločine, i to u vrijeme kada su se događali. Osuđivao ih je i poslije optužujući »stožernike, logornike i silnike«, čije je račune »platila sirotinja«.[26] Crkva je dala do znanja da ona nije politička stranka, a još manje je revolucionarna organizacija. To je posebno vidljivo u Pastirskom pismu u kojem su hrvatski biskupi napisali: »Na Katoličku crkvu ne spada, da svojim vjernicima propisuje kako će urediti svoja politička, narodna i gospodarska pitanja, dokle god su ta u skladu s općim moralnim načelima, koja obvezuju svakog čovjeka.«[27]

Biskupi su jasno kazali da se nisu bavili i da se ne žele baviti političkim pitanjima, nego problemima duhovnosti i morala svojih vjernika. Isto tako, kada su biskupi reagirali na

[24] Miroslav AKMADŽA, »Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945. godine i crkveno državni odnosi«, *Tkalčić*, 6/2002. Godišnjak Društva za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, 2002., str. 139–190. Vidjeti: *Proces Alojziju Stepincu – dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., str. 275–285.

[25] *Isto,* str. 90–91.

[26] Jure KRIŠTO, *Katolička crkva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941.–1945., dokumenti*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 1998., str. 69. O crkvenoj kritici vlasti NDH i njihovim napetim odnosima s nadbiskupom Stepincem vidjeti: Jure KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska, sv I.*, str. 79–139; ISTI, *Sukob simbola, Politika vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Globus, Zagreb, 2001., str. 71–184.

[27] M. AKMADŽA, »Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije«, str. 145.

poslijeratno stradanje katoličkih svećenika i vjernika, oni to nisu uradili samo zbog identiteta stradalih nego zbog nepravde koja im je učinjena. Oni nisu prigovorili partizanskim sudovima da izriču smrtne presude katolicima i Hrvatima, nego ljudima koji se nemaju priliku braniti, a presude im izriču na temelju »kratkih i sumarnih postupaka«. Biskupi su prosvjedovali protiv nepravde i zločina, protiv suđenja na smrt i strijeljanja ljudi čija je jedina krivica bila to što su drugoga političkog mišljenja. Oni su štitili osuđene nevine svećenike i vjernike uz napomenu da »nikako ne misle braniti krivce«. Njihove su riječi i danas, kada se ponovno suočavamo sa zločinom i njegovim posljedicama, žive i poučne: »Dopuštamo, da je bilo i takvih svećenika, koji su se – zavedeni nacionalnom stranačkom strašću – ogriješili o sveti zakon kršćanske pravde i ljubavi i koji su radi toga zaslužili, da odgovaraju pred sudom zemaljske pravde. Moramo međutim istaći, da je broj takvih svećenika više nego neznatan, i da se teške optužbe, što su se u štampi i na skupštinama iznosile protiv velikog dijela katoličkog svećenstva u Jugoslaviji, imaju uvrstiti u red tendencioznih pokušaja, da se svjesnim lažima zavara javnost i oduzme ugled Katoličkoj Crkvi.« Najtragičnija potvrda navoda iz *Pastirskog pisma* i najveći zločin jugoslavenskih komunista protiv Katoličke crkve dogodio se u Hercegovini, na Širokom Brijegu. U *Pastirskom pismu* piše: »Tako su na primjer u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu poubijani bez sudskog postupka svi franjevci, koji su se tamo nalazili – njih 28 na broju premda nitko od njih nije uzeo ni puške u ruke a kamo li se borio protiv narodno – oslobodilačke vojske kako ih se lažno optuživalo i premda su svi bili poznati kao protivnici fašističke ideologije.«[28]

Komunistički propagandni udar

U rujnu 1945., kada je pisano *Pastirsko pismo,* KPJ još nije bila učvrstila vlast. Među saveznicima nije bila postignuta puna suglasnost oko sudbine Jugoslavije, pa je pismo imalo znatnu političku težinu, posebno kada uzmemo u obzir da su neki od strijeljanih fratara bili izraziti demokrati i protivnici bilo kakvog totalitarizma. Zato je Partija odgovorila brojnim izjavama i govorima, od kojih su neki tiskani i kao posebne brošure. U jednoj od njih, koja je tiskana u tiskari Četvrte armije Jugoslavenske vojske, tekstove su potpisali Josip Broz Tito, Boris Kidrič, Vladimir Bakarić i Edvard Kardelj. Žestoko su napali katoličko svećenstvo, a posebno radikalan i zloslutan bio je tekst Borisa Kidriča, koji je pisao o »hrvatskim katoličkim svećenicima s punim korpama iskopanih čovječijih očiju« te o »zarobljenom katoličkom svećeniku u čijem džepu je pronađen svilen papir sa zamotanim očima 18 – godišnje djevojke« i slično.[29] Ta propagandna podvala poznata je još od Križarskih ratova, a upotrijebio ju je i talijanski novinar i publicist Curzio Malaparte, koji je napisao da je na Pavelićevu stolu stajala »zdjela s dvadesetak kila ljudskih očiju« koje su mu donijeli njegovi »vjerne ustaše«.[30] Malaparte se, za razliku od komunističkog

[28] *Isto*, str. 148.

[29] *Pastirsko pismo – Podmukli napad na tekovine oslobodilačke borbe naših naroda*, Naklada Političkog odjeljenja štaba IV. Armije, novembar 1945.

[30] Nino RASPUDIĆ, *Jadranski (polu)orijentalizam, prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2010., str. 298–306; Curzio MALAPARTE, *Kaputt*, Mondadori, Milano, 1979., str. 292.

vođe i forenzičara Kidriča, nije izjašnjavao o spolu i starosti očiju, čak je poslije priznao da je izmišljao, izjavljujući da je to napisao kao metaforu kojom je htio »stvoriti učinak« i »simbolizirati užas«.[31] Njegova metafora svidjela se i komunističkim propagandistima, koji su također htjeli »postići učinak«, pa su je rado koristili.

Na sjednici Politbiroa CK KPJ i Biroa CK KP Slovenije, održanoj 4. prosinca 1945., Boris Kidrič je rekao kako će s Crkvom biti teško te treba poduzeti mjere protiv Crkve, boriti se pomoću agrarne reforme, potkopavati im gospodarsku bazu. Kidrič je računao s mogućnošću raspuštanja katoličkih redova kako bi redovnici napustili zemlju, ali je zaključio da je to trenutačno nemoguće jer nije pripremljeno, a i Crkva je odvojena od države. Smatrao je kako treba »donijeti neke zakone kojima bi se suzbio popovski utjecaj«.[32] Zakonom o agrarnoj reformi Crkvi je 1945. oduzet najveći dio zemljišta i šume koju su imali u vlasništvu. Drugim zakonima koje su donijele komunističke vlasti Crkva je ostala bez većeg dijela imovine. To je dodatno otežalo položaj Crkve, ali i produbilo jaz između Crkve i države.[33] Vrhunac komunističke borbe protiv Katoličke crkve u Jugoslaviji, barem u simboličnom i političkom smislu, bilo je uhićenje nadbiskupa Alojzija Stepinca 18. rujna 1946. te njegovo suđenje.[34]

U govoru stranim studentima 25. rujna 1946. J. B. Tito izravno je optužio Katoličku crkvu i Stepinca za umiješanost u formiranje križarskih grupa rekavši: »Sama glava crkve, Stepinac, bio je u to umiješan. To pokazuje proces u Zagrebu, a i ja lično to vrlo dobro znam.« Dodao je kako je velik dio katoličkog svećenstva aktivno sudjelovao u borbi protiv NOP-a na strani neprijatelja, napominjući da je takvih slučajeva bilo i kod drugih religija, ali najviše kod Katoličke crkve te je nastavio: »One koji su kriminalno zgriješili postrijeljali smo, a one koji nisu aktivno sudjelovali u pokoljima, već su ih ideološki pripremali, nismo strijeljali, jer ih je bilo mnogo. Kada bismo ih sve pozvali na odgovornost, onda bi ih trebalo polovinu hapsiti.«[35] Ista politika prema Crkvi nastavljena je i poslije. Na Petom kongresu KPJ, održanom u srpnju 1948., Edvard Kardelj je u svom referatu jasno pokazao kako KPJ vidi Katoličku crkvu i njezinu ulogu u državi. On je, govoreći o »stranim

---

[31] Mladen ROJNICA, »Napukla Titova ostavština u knjizi Nore Beloff«, *Hrvatska revija* (36), 3, München-Barcelona, rujan 1986., str. 518. Malaparte, čije je pravo ime Kurt Erich Suckert, često je mijenjao uvjerenja. Bio je nacionalist, fašist, antifašist, ljevičar, pa čak sljedbenik Mao Ce Tunga i njegova puta u komunizam. U svojim tekstovima često je koristio morbidne epizode obezvrjeđivanja i mesarenja ljudskih tijela, od naslonjača presvučenih ljudskom kožom do spomenutih »košara ljudskih očiju«. Malaparteova morbidnost ide dotle da je u knjizi *La Pelle* opisao scenu u kojoj u Napulju američkim časnicima serviraju »kuhanu djevojčicu-sirenu«. Priču o košarici s iskopanim očima širio je i episkop Srpske pravoslavne crkve u Americi Dionisije. Vidjeti: J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, str. 150–166 (153).

[32] *Izvori za istoriju Jugoslavije, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945.–7. jul 1948.)*, Arhiv Jugoslavije, Službeni list SRJ, Beograd, 1995., str. 104.

[33] M. AKMADŽA, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945.–1966.*, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije »Tkalčić«, Zagreb, 2003., str. 127–153.

[34] A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, str. 453–456; Jure KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna država Hrvatska: 1941–1945.*, str. 373–382; *Alojzije Kardinal Stepinac, Nadbiskup zagrebački, propovijedi, govori, poruke 1941–1946.*, AGM, Zagreb, 1996.; Vinko NIKOLIĆ, *Stepinac mu je ime,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.; Tomislav JONJIĆ, »Kako je stvarana negativna slika o nadbiskupu Stepincu i Crkvi«, *Zbornik radova Alojzije Stepinac – svjedok vremena i vizionar za treće tisućljeće*, Glas Koncila, Zagreb, 2009. Drukčija stajališta o Stepincu i procesu protiv njega zastupa Ivan CVITKOVIĆ, *Ko je bio Alojzije Stepinac,* Politička biblioteka, Sarajevo, 1986.

[35] Josip BROZ TITO, *O bezbjednosti i društvenoj samozaštiti*, Narodna knjiga, Beograd, 1982., str. 217–218.

i domaćim neprijateljima« nove države, rekao: »Kao i ranije, tako se i u ovoj družini pojavljuje najreakcionarniji dio klera, naročito katoličkog. Mnogobrojni porazi koje su već doživeli uslovili su i promenu njihove taktike. Težište rada prebacuje se na razne verske akcije, koje treba da skrenu pažnju narodnih masa s tekućih pitanja naše socijalističke izgradnje i da ih demobilišu. U tom cilju oni pribegavaju svim mogućim sredstvima uzetim iz arsenala mračnog srednjevekovlja, upriličavaju se 'čuda', organizuju se hodočašća i pomeni poginulim izdajnicima i narodnim neprijateljima, iskorišćavaju se verska osećanja za raspirivanje nacionalne mržnje i šovinizma, podstiče se otpor protiv raznih mera vlade itd. Pretstavnici crkve i klera uzimaju takođe aktivnog učešća u organizaciji diverzija i špijunaže u korist inostranih imperijalističkih sila.«[36]

U ovom isječku Kardeljeva govora sadržana je sva politika KPJ prema Katoličkoj crkvi, koju on posebno ističe kao instituciju s najviše »reakcionara«. On naziva mise zadušnice održavane za poginule članove Crkve, bez obzira na pripadnost vojsci ili načinu njihove smrti, »pomenima poginulim izdajicama i narodnim neprijateljima«, a Crkvu izravno povezuje s diverzijama i špijunažom u korist imperijalističkih sila. Sve je to spadalo u taktiku diskvalifikacije Crkve, što su komunisti u manjoj ili većoj mjeri koristili do samoga kraja svoga sustava i vlasti.

Uhićenja svećenika

Osim što su poubijali mnoge svećenike, komunističke su vlasti od 1945. do 1990., propovijedajući bratstvo i jedinstvo, antifašizam i narodnu demokraciju, uhitile, zatvarale i osudile mostarsko-duvanjskoga biskupa, dijecezanske svećenike i 89 hercegovačkih fratara.[37] U poratnom razdoblju kazneno su gonjeni biskup Petar Čule i njegovi suradnici, odnosno zatvarano je i suđeno 58 katoličkih svećenika (dijecezanskih i fratara) s prostora Mostarske biskupije. Njih 47 osuđeno je na zatvorske kazne od 1 do 20 godina.[38] U izvješću Ozne s početka 1946. piše da je u Mostaru otkrivena »križarska organizacija« te da je uhićeno oko 58 osoba u čijim se »zapisnicima« spominje oko 200 imena. Od toga ih je 28 pušteno, a »ostali će biti suđeni«. Prema izvješću »organizaciju« su činili »ustaški elementi, naročito ustaška omladina i to u većini ženska«. Među uhićenim je bio i vršitelj dužnosti provincijala Hercegovačke franjevačke provincije, kao i tri časne sestre. Rezultati akcije nisu zadovoljili oficire Ozne, koji su zaključili: »Šire hapšenje u Mostaru djelovalo je zastrašujuće na neprijatelja ali se nije dobro odrazilo na Hrvate čak i one koji su bliži nama.« Službenici Ozne konstatiraju da se može reći kako »hrvatski seljaci ne primaju dobro hap-

---

[36] Edvard KARDELJ, »Komunistička partija Jugoslavije u borbi za novu Jugoslaviju, za narodnu vlast i socijalizam«, *Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije – izveštaji i referati*, Kultura, Beograd, 1948., str. 341–342.

[37] Andrija NIKIĆ, »Tablični pregled franjevaca s podatcima o presudi i odrobijanoj kazni«, *Politički zatvorenik*, Zagreb, prosinac 2008., str. 20–22. Usporediti: Žarko ILIĆ, »Hercegovački franjevci u komunističkim zatvorima«, *Kršni zavičaj*, br. 31, Humac, 1998., str. 135–143. Objavljeno pod istim naslovom i u zborniku: *Fra Ferdo Vlašić vizionar i patnik*, Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2005., str. 102–113. Nisu svi koji su bili uhićeni i osuđeni.

[38] AH, SO SSRN Ljubuški 1945.–1954., Zapisnici sa sastanaka, kutija broj 1., 1950., II. b–8. »Podaci o nekim pitanjima religije«.

šenje popova«, te kako »seljaci u Dubravama/Stolac govore da ne mogu dobiti popa zato jer će ga partizani ubiti«. Zaključak oficira Ozne je da utjecaj »klera u hrvatskim masama u Hercegovini još je vrlo veliki«, ali i da je kler »sa svoje strane vrlo drzak«.[39]

Odnos države i Crkve oslikava i izvješće iz veljače 1946., u kojem Ante Miljas, sekretar Sreskog komiteta KPJ iz Posušja, opisuje da je tih dana u Narodni odbor došla grupa građana tražeći da fratar dolazi u školu držati djeci vjeronauk. Taj zahtjev Miljas je okarakterizirao sljedećim riječima: »Kler sa svojim fratrima još uvijek ilegalno djeluje i preko svojih veza širi mržnju prema narodnom pokretu.« U takvo »širenje mržnje« spadali su i zahtjevi za crkvenim vjenčanjem. Ovakve rečenice iz partijskih izvješća odzvanjaju kao sudske presude. Ipak, imala je Partija i sudove koje je pažljivo kontrolirala i analizirala njihov rad, a koji su sudili »u ime naroda«. Tako u istom izvješću o »Narodnom sudu« piše: »U sudu se rad prilično odvija i posao ne zaostaje. Predsjednik suda koji je član partije pada pod uticaj sekretara suda, koji je u stvari dio masa.«[40] Iz odnosa prema građanima koji su tražili vjeronauk za svoju djecu, kao i iz tvrdnje da je sekretar suda »dio masa«, odnosno dio naroda, jasno se vidi koliko partijski sud nije sudio u ime naroda i koliki je jaz bio između Partije i toga istog naroda, a time i Katoličke crkve u Hercegovini.

Komunisti su zatvarali i časne sestre. Njih sedam zatvoreno je još 1945. pod optužbom da su slale lijekove škriparima, a 1948. zatvoreno ih je dvadesetak. Među njima i provincijalka Gašparina Sučić, zatim novoimenovana provincijalka Benita Prkačin, koja nije stigla niti preuzeti dužnost. Oko 30 časnih sestara iz Hercegovine provele su od 3 mjeseca do 5 godina u zatvoru. U uhićenjima i istragama nad svećenicima i časnim sestrama u Mostaru posebno se istaknuo oficir Uprave državne sigurnosti (bezbjednosti – Udbe) Osman Ćimić.[41] Komunistički aktivisti nalazili su načina kako časnim sestrama zagorčati život. U zgradu časnih sestara sv. Vinka na Humcu kod Ljubuškog useljena je gimnazija. Risto Vojčić komunistički aktivist iz istočnog dijela Hercegovine, postavljen na dužnost sekretara agit-prop komisije SK KPJ u Ljubuškom, piše 24. svibnja 1947. o sukobu »đaka – skojevaca« s časnim sestrama i drugim đacima koji su na njihovoj strani, a koje karakterizira »neprijateljskim elementima« te navodi: »Sa druge strane istupe đaka pa ako su nekad malo i prekoračili mi kroz prste progledamo da ne otupimo njihovu revolucionarnu oštricu.«[42]

Revolucionarna oštrica zadugo nije otupjela. U Mostaru je 22. travnja 1948. uhićen biskup Petar Čule, u to vrijeme jedini biskup u BiH. Ispitivali su ga Mile Perković i Branko Šekarić. Optužnicu je 28. lipnja 1948. podigao Čedomir Mijović, javni tužitelj NR BiH u Sarajevu. Uz biskupa Čulu optuženi su: don Mate Nuić, fra Mladen Barbarić, fra Ru-

---

[39] Odjeljenje zaštite naroda (Ozna) za Bosnu i Hercegovinu Ministarstva narodne odbrane Federativne Jugoslavije, Strogo pov. br. 13., 12. 1. 1946., Sarajevo, *Izvještaj načelnika Ozne za BiH*, upućeno Ozni u Beograd, u potpisu načelnik pukovnik Uglješa Danilović.

[40] AH, Sreski komitet SK BiH, Posušje, 1945.–1947., K–1., Prepiska 1946., Okružnom komitetu KPJ za Hercegovinu Mostar, 32/46., 25. 2. 1946.

[41] A. M. BUBALO, »Provincija od II. svjetskog rata do godine 2001.«, str. 103–116.

[42] AH, Opšta arhiva 1947., Sreski komitet KPJ Ljubuški, broj 261./47., dana 24. 5. 1947., Okružnom komitetu KPJ za Mostar, »Izvještaj«. Dva dana poslije u drugom izvješću ponovno se spominje ovaj problem i pokušava se prebaciti odgovornost na križarske Mačekove organizacije, koje rade »ilegalno i vješto«. Potpisnik izvješća je Risto Vojčić, za agit. prop. komisiju. SK KPJ Ljubuški, Agit. prop. komisija, Broj: 264./47 Izvještaj o radu za mjesec maj, Okružnom komitetu KPJ Mostar., 26. 5. 1947.

fin Šilić, fra Zlatko Sivrić, Slavica Bošnjak, Krescencija Novak, Melita Galić, Danica Bartolić, Otilija Dugandžić i Feliksa Kravcar. Svi su, osim fra Zlatka Sivrića, proglašeni krivima i u nedjelju 18. srpnja 1948. osuđeni na zatvorske kazne. Sudsko vijeće, kojim je predsjedao Tahir Hadžović, osudilo je biskupa Čulu na 11 godina i šest mjeseci zatvora. Čule je u zatvoru proveo 7 godina i šest mjeseci te još 2 godine u zatočeništvu, uglavnom u franjevačkom samostanu u Tolisi. Preživio je pokušaj ubojstva i teške uvjete života na robiji. Optužen je za »kolaboraciju s neprijateljem i vezu s križarima«. Bilo je to montirano političko suđenje, a presuda je utemeljena na iznuđenim svjedočenjima. Jedan od komunističkih vođa iz Hercegovine Džemal Bijedić, koji je negdje u vrijeme suđenja bio pomoćnik ministra unutarnjih poslova NR BiH, nakon svega rekao je biskupu Čuli: »Takva je bila direktiva moj biskupe.«[43] Ali nije takva bila samo direktiva, nego i ukupna politika, što pokazuje i odnos komunista prema biskupskom delegatu don Andriji Majiću, koji je mijenjao biskupa Čulu: »U vremenu kada se mostarski biskup Čule nalazio u zatvoru, biskupijom je upravljao biskupski delegat Msgr. don Andrija Majić, koji se nizom mjera i akcija na terenu, kao što su sistematska i intenzivna borba protiv UKS, anatemisanje 'nevjernika', bojkot republičkih, sreskih i lokalnih izbora za predstavnička tijela, pritisak na mase vjernika da se izjasne kao katolici prilikom popisa stanovništva, propovjedi sa neprijateljskom tematikom, beskompromisan stav na onemogućavanju normalizacije odnosa između sveštenika i lokalnih organa vlasti, represivno administrativne crkvene mjere prema sveštenicima koji su pokazivali, ili pokazuju, spremnost na saradnju sa vlastima, slijepo provođenje vatikanske politike i davanja pune podrške stavovima reakcionarnog jugoslovenskog episkopata, pokazao se kao nepopravljiv u sprovođenju stavova oficijelne katoličke crkve protiv naše države. To je samo jedan vid aktivnosti višeg klera koji ima odredjenog uticaja i na stanovništvo u zapadnoj Hercegovini.«[44]

O odnosu komunista i Katoličke crkve u Hercegovini govori i činjenica da je prvi biskupski delegat don Mate Nuić osuđen na 8 godina zatvora. Zamijenio ga je don Andrija Majić, koji je također ubrzo završio u zatvoru, a naslijedio ga je don Ante Romić. Naime, biskup Čule, isto kao i nadbiskup Stepinac, napravio je raspored svojih nasljednika, odnosno delegata, koji će ga mijenjati kako koji bude zatvaran. Majić je ponovno uhićen 1950. i osuđen na 4 godine i 2 mjeseca zatvora.[45] Važna su svjedočanstva i dokumenti o saslušanjima svećenika. *Zapisnik o saslušanju fra Bože Bubala, svećenika u Gorici*, nastao je 18. kolovoza 1949. u prostorijama Udbe u Ljubuškom. Fra Božo je optužen da je »bespravno održavao vjeronauku u Gorici«. Na pitanje zašto nije tražio dopuštenje od vlasti, odgovorio je: »Ja smatram da za izvršenje vjerskih obreda nisam obvezan tražiti odobrenje od nadležnih organa jer je vjera ustavom dopuštena.« Kada su mu predbacili da se ogriješio o

[43] Lav ZNIDARČIĆ, »Biskup Čule u zatvoru i zatočeništvu«, *Za kraljevstvo Božje. Život i djelo nadbiskupa dra Petra Čule*, Crkva na kamenu, Mostar, 1991., str. 109–133; T. VUKŠIĆ, »Biskup – predvodnik kolone svjedoka vjere«, str. 37–42.

[44] AH, SK SK, Stanje privrede na području »Zapadne Hercegovine«, Mostar, 10. jula 1958. godine. UKS je Udruženje katoličkih svećenika, o čemu će biti više riječi u sljedećem poglavlju.

[45] Jerko NUIĆ, »Mons. don Mate Nuić (1909.–1987.)«, *Izvedi narod moj, o Gospode! Život i djelo mons. Mate Nuića*. Zbornik radova Studijskoga dana, Mostar, 21. lipnja 2000., (prir.) don Željko MAJIĆ, Crkva na kamenu, Mostar, 2003., str. 21–33. Don Mate Nuić u zatvoru je proveo razdoblje od 28. travnja 1948. do 28. travnja 1956. Don Andrija Majić (1892.–1978.). Vidjeti: Tomo VUKŠIĆ, *Confessores fidei. Čule, Čekada, Majić, Nuić, Perić*, Crkva na kamenu, Mostar, 2000., str. 133–193.

propise jer nije donio na odobrenje program po kojem je radio, fra Božo je odgovorio »da bi trebalo izvršiti reviziju takvih zakona jer ne može vjerovati da se zasnivaju na Ustavu«. Istražitelj Udbe tada je pitao fra Božu zna li on da »svaki zakon revidira Narodna skupština«. Fra Božo je odgovorio: »Ni Narodna skupština nije u stanju da pravilno odlučuje o stvarima crkve, te bi bilo potrebno da se crkvi da više ovlaštenja ili da su konzultiraju vjerski funkcionari u donošenju zakona i odluka koji se tiču crkve.« I na kraju istražitelj pita: »Znate li vi da je potrebno da narodna vlast ima da kontroliše svaku nastavu?« Na to fra Božo odgovara: »U crkvenoj nastavi treba u tome činiti izuzetak, jer je crkva odvojena od države, kako ustav kaže, a ako će se država miješati u sve poslove crkve, onda se ne može govoriti o odvojenosti države od crkve.«[46] Fra Božo je svoju hrabrost i svjedočenje vjere skupo platio. Od mučenja i maltretiranja u zatvoru nije se nikad oporavio.[47]

Pedesetih godina prošloga stoljeća komunisti su nastojali proširiti utjecaj i ojačati vlast na terenu. U tome im je velik problem bila vezanost naroda za Crkvu. Ostvarile su se riječi nadbiskupa Stepinca koje je izrekao komunistima na suđenju: »Vi ste učinili fatalnu pogrešku, što ste pobili svećenike. Narod vam to ne će nikada zaboraviti.«[48] U tom smislu znakovita je konstatacija iznesena 1950. u Ljubuškom: »Danas nema svećenika koji pomažu narodnu vlast bilo kako.« Problem je bio i u činjenici da trećina kandidata i članova Partije nije »raskrstila s religijom« te da su se tijekom 1949. godine 33 člana KPJ vjenčala u Crkvi, 24 su krstila djecu, 88 ih redovito ide na misu, a 25 ih se ispovijeda. Mnogi su pozivani na odgovornost, a 35 ih je izbačeno iz Partije ili kandidature.[49] Partijsko vodstvo u Mostaru bilo je jednako radikalno u odnosu prema Katoličkoj crkvi. Na sastanku Sreskog komiteta SK održanom 23. veljače 1956., Franjo Šimić je rekao: »Mi smo držali nekoliko sastanaka po pitanju klera i akcije protiv njega. Nama treba biti jasno da će sve dok postoji kler biti njegovo djelovanje. Radi toga se protiv njega treba boriti svakoga časa i svakoga dana. To je jedno ozbiljno političko pitanje i mi ne treba da se zavaravamo nikakvim kompromisom sa nosiocima klera, jer su njihovi principi i tendencije na svaki način uperene protiv naših.«[50]

Na istom sastanku izrečene su i još teže ocjene Katoličke crkve, kao i radikalniji zahtjevi za djelovanjem protiv nje. Prevladavalo je mišljenje da treba više raditi s omladinom i djecom te da je posebno važno odvratiti mlade od sjemeništa i »fratarskih gimnazija«. Dušan Grk rekao je i sljedeće: »Borbu protiv podmlađivanja katoličkog klera treba ozbiljno shvatiti, jer ukoliko uspijemo da smanjimo broj fratara sasvim je jasno da ćemo lakše raditi na podizanju prosvjećenosti, na tumačenju svijeta itd.[…] Sredstva za školovanje kadra oni su dobijali preko Komeserijata u Čikagu koji je slao i pakete za održavanje. Ove pošiljke su sada obustavljene zbog toga što su svi tamošnji sveštenici potpisali memorandum za

---

46 *Zapisnik o saslušanju fra Bože Bubala, svećenika u Gorici*, Udbe, Ljubuški, 18. kolovoza 1949. Zapisnik su potpisali fra Božo Bubalo, Alija Mahić, zapisničar, i dvojica istražitelja Udbe čiji su potpisi nečitki.

47 Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Mostar, 2011., str. 75–76.

48 *Proces Alojziju Stepincu, dokumenti*, str. 92.

49 AH, SO SSRN Ljubuški 1945.–1954., Zapisnici sa sastanaka, kutija broj 1., 1950., II. b–8. »Podaci o nekim pitanjima religije«.

50 AH Mostar, SK SK Mostar, Zapisnici sa sastanaka 1955–1957., kutija broj 37., »Zapisnik sa sastanka Sreskog komiteta SK u prisustvu sekretara opštinskih komiteta SK održan 23. 2. 1956. u Mostaru«.

promjenu političkog poretka u našoj zemlji. Tako je donešena presuda po kojoj se zabranjuje svaka legalna pošiljka paketa ili pomoći od strane sveštenika iz inostranstva. Pošto za školovanje kadra nemaju više legalnih mogućnosti oni su se orijentisali na župe odnosno na prikupljanje priloga. Još od uvijek je prikupljanje priloga za pomladak bio jedan od osnovnih zadataka svakog katoličkog sveštenika. Mi treba da imamo u vidu sprječavanje odlaska u te škole i u to treba da upregnemo sve naše mogućnosti. Treba da utičemo na roditelje, da uključimo omladinu u zanate i da im za obučavanje stvaramo povoljne uslove. Drugo pitanje je povlačenje ljudi iz sjemeništa, jer svi oni za naš poredak predstavljaju buduće neprijateljske oficire, jer činjenica je to da se kler još od svog postojanja urotio protiv svake napredne misli naša stvarnost ne može imati nikakvog kompromisa sa njima. Ukoliko sveštenici traže i žele sa nama saradnju oni se ne odriču učvršćenja svojih pozicija.«[51]

Zbog takve politike SKJ ne čudi da je veći dio katoličkog svećenstva i vjernika među Hrvatima u Bosni i Hercegovini vidio u obnovi Jugoslavije obnovu tiranije i priželjkivao njezin kraj. Posebnu težinu stalnim mjerama represije prema katoličkom svećenstvu daje činjenica što je u Hercegovini nacionalno u velikoj mjeri poistovjećeno s religijskim. Religija je bila pokretač i pokazatelj nacionalnih osjećaja te na neki način i nadomjestak za mnoge sadržaje nedovoljno razvijenog i polovično moderniziranog društva.[52] Napade na svećenstvo većina naroda doživljavala je kao napade na naciju. Posebno ako su, a velikim dijelom jesu, ti napadači bili druge vjere i nacionalnosti. A međunacionalni i međuvjerski odnosi bili su stalna tema partijskih sastanaka. Na spomenutom sastanku iz veljače 1956. godine jedan od članova sreskog komiteta Hamo Grebo iznosio je podatke o »neprijateljskom djelovanju katoličkog klera«, »raspirivanju šovinističke mržnje« te »odlasku omladinaca, naročito iz Zapadne Hercegovine u vjerske škole«. Grebo je iznio niz podataka koji su ukazivali na vrlo loše međunacionalne odnose u Hercegovini, a među njima i sljedeće: »Zatim šofer traktorske stanice u Mostaru kaže da u današnjoj našoj socijalističkoj Jugoslaviji postoji daleko veća nacionalna mržnja nego ikad prije i ako dođe rat da će krvoproliće biti daleko veće nego što je bilo za vrijeme prošlog rata. […] Djeca se svađaju, psuju, govore jedni drugima da su ustaše itd. Djeca čiji su roditelji poginuli kao zločinci ili se pak nalaze u inostranstvu prosto se s njima diče/učenici početnih razreda gimnazije. Takvih pojava je bilo i u Srednjoj ekonomskoj školi u Mostaru. Između ostalog kad je bilo riječi o Aleksi Šantiću neki učenici su govorili da je on srpski, a drugi muslimanski pisac. Zatim hrvatski omladinci/svakako pod nečijim uticajem/neće da govore kako je usvojeno i što je pravilno. Neće naprimjer da kažu: 'tačno' nego 'točno', ili umjesto 'opština' kažu 'općina' itd. Ili kad je trebala da se organizuje ekskurzija srpski omladinci nisu htjeli u Zagreb, kao ni hrvatski u Beograd. To sve nekako nastavnici tolerišu.«[53]

Želja za vlašću i uvjerenost u njezinu neprolaznost učinili su da svi komiteti, marksistički centri, instituti i sva socijalistička inteligencija u Hercegovini i Jugoslaviji nisu vidjeli ono što je vidio »šofer traktorske stanice u Mostaru«, a to je činjenica kako komunistička re-

---

[51] *Isto*. O Memorandumu što su ga u lipnju 1954. potpisala 143 katolička svećenika koji su živjeli izvan Jugoslavije bit će više riječi kasnije.

[52] Esad ĆIMIĆ, *Socijalističko društvo i religija*, Svjetlost, Sarajevo, 1966., str. 123–124.

[53] AH Mostar, SK SK Mostar, Zapisnici sa sastanaka 1955–1957., kutija broj 37., »Zapisnik sa sastanka Sreskog komiteta SK u prisustvu sekretara opštinskih komiteta SK održan 23. 2. 1956. u Mostaru«, str. 6.

presivna vlast potiče mržnju što će u slučaju krize dovesti do krvoprolića. Bilo je iluzorno očekivati da će sustav koji je tražio od djece da se odreknu roditelja i od učenika da se odreknu svoga jezika te ih prisiljavao da govore »kako je usvojeno i što je pravilno« biti stabilan i da će izdržati kušnje vremena.

Udruženje katoličkih svećenika

Nasilje komunističke vlasti u Bosni i Hercegovini prijetilo je materijalnom uništenju Katoličke crkve, pa je dio svećenstva odlučio da nešto treba mijenjati. Skupina franjevaca franjevačke provincije Bosne Srebrene, na čelu s provincijalom fra Josipom Markušićem, primljena je u Beogradu 23. rujna 1949. kod Josipa Broza Tita. Bio je to početak uspostave kakvih – takvih odnosa između Komunističke vlasti i barem dijela katoličkog svećenstva u BiH.[54] Kao rezultat tih razgovora nastao je Inicijativni odbor za osnivanje *Udruženja katoličkih svećenika* (UKS) NR Bosne i Hercegovine. Predsjednik tog odbora bio je fra Bono Ostojić, župnik iz Kiseljaka. Odnos snaga i društvene okolnosti u kojima je osnivano Udruženje najbolje oslikava fra Bonina izjava na kraju razgovora kojim je za Udruženje nastojao pridobiti don Andriju Majića, svećenika i biskupskog delegata Mostarsko-duvanjske biskupije. Nakon što je Majić ideju odbio, fra Bono je rekao: »Pregazit će nas.«[55] U Sarajevu je 25. i 26. siječnja 1950. održana utemeljiteljska sjednica *Udruženja katoličkih svećenika* »*Dobri Pastir*«. Udruženje je osnovano pod pritiskom i pod budnim nadzorom vlasti, a prema obrascu koji je odavno postojao u SSSR-u. Svećenici članovi Udruženja vjerovali su da je upravo rad u Udruženju način kako se može opstati, očuvati Crkvu i narod, pa i napredovati u novim uvjetima.[56] Mislili su da je to i jedini način kojim mogu izbjeći prijetnje režima i mržnju koja se nad njima nadvila.[57] Neki od njih izgradili su i teorijski okvir u koji su smjestili svoje djelovanje. U tom smislu u rezoluciji s osnivačke skupštine piše: »Kod nas napose socijalizam je živa društvena stvarnost u kojoj Crkva, kao stoljetna propovjednica bratske jednakosti ljudi, može i mora naći svoje pravo mjesto. S tim u vezi logičnom nužnošću nameće se svim članovima Udruženja katoličkih svećenika dužnost, da što jasnije uoče stvarnost, i da se prema tome, još dublje i svestranije upoznaju sa socijalnim pitanjima, strujanjima, nastojanjima i ostvarenjima, a osobito da

---

[54] Velimir BLAŽEVIĆ, »Fra Josip Markušić – provincijal Bosne Srebrene«, *Nova et vetera*, revija za filozofsko–teološke i srodne discipline, sv. I–II, Udruženje vjerskih katoličkih službenika u SR BiH, Sarajevo, 1981., str. 58.

[55] Ratko PERIĆ, »Biskupski delegat Majić i ilegalno svećeničko 'Udruženje'«, *Sluga dobri i vjerni*, Biskupski ordinarijat Mostar, Mostar, 1998., str. 134.

[56] Jure KRIŠTO, »Korisne budale, svjesni suradnici ili mudri manipulatori«, *Fra Ferdo Vlašić vizionar i patnik, spomenica u povodu desete obljetnice smrti (1995.–2005.)*, Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2005., str. 81–101. Prošireno izdanje s polemikama s nekim franjevcima bivšim članovima Udruženja u: Jure KRIŠTO, *Riječ je o Bosni*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008., str. 315–347. Krišto je pokazao da je Udba sebi pripisivala zasluge za osnivanje Udruženja. Suprotno stajalište vidjeti: Ignacije GAVRAN, *Suputnici bosanske povijesti*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 1990., str. 133–146; Velimir BLAŽEVIĆ, »Svećeničko udruženje 'Dobri pastir' s pozitivne strane«, *Spomen-spis, Povodom 90. obljetnice rođenja dr. fra Ignacija Gavrana*, Udruga đaka franjevačke klasične gimnazije-Visoko, Zagreb, 2004., str. 33–35.

[57] Miroslav AKMADŽA, Denis NJARI, »Prilog poznavanju djelovanja Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine 'Dobri pastir'«, *HUMANITAS ET LITTERAE, Zbornik u čast Franje Šanjeka*, Dominikanska naklada Istina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., str. 663–684.

u našem društvenom okviru izražavaju teoriju i praksu socijalizma, da bi što jasnije mogli shvatiti sve one praktične mjere kojima se prilazi ostvarenju socijalizma, i kroz to mogli najpravilnije odrediti svoje pravo mjesto u tom novom i zamašnom zbivanju.«[58]

Atmosferu koja je vladala na utemeljiteljskoj sjednici Udruženja oslikava i pozdrav predsjednika inicijativnog odbora fra Bone Ostojića[59] kojim je otvorio osnivački skup: »Pozdravljam vas katoličkim pozdravom 'Hvaljen Isus' i našim borbenim pozdravom 'Smrt fašizmu – Sloboda narodu'.«[60] Ostaje otvoreno pitanje dokle se moralo ići, a da se ne bude »pregažen« te koliko je suradnja s komunističkom vlašću bila nužnost, a koliko jedan obrazac ponašanja što je funkcionirao i prije, a i poslije komunista. U tom smislu slikovit je i Ostojićev osvrt na Drugo zasjedanje ZAVNOBiH-a, koji je objavljen u časopisu *Dobri pastir* iz 1956., gdje piše: »Riječi druga Tita ostavile su na nas najdublji utisak, a njihova završna misao bila je: borba se nastavlja do konačne pobjede. Osim referata druga Tita moju posebnu pažnju privukao je referat druga Marka, koji je, kako sam odmah u početku zapazio, imao zadatak da nam svima objasni, kakvu je ulogu odigrala u borbi Komunistička partija. Slušam, snebivam se i sam sebe pitam: 'Zar nisi znao, koliko je jaka i kako organizovana Komunistička partija Jugoslavije? Doživio si i vidio toliko štrajkova u Zenici, preskakivao iz vagona u vagon bježeći pred žandarskim kundacima, svojim očima si gledao borbu radnika za veći komad kruha, a nisi ni tada ni poslije nastojao doznati i shvatiti, koja i kakva organizacija vodi to radništvo, a ako si uglavnom nešto i znao, sigurno je, da nisi ni slutio, koliko je njezina nauka, ideologija već osvojila radničke mase.' Iz riječi druga Marka morao je svatko, htio ili ne htio povući zaključak: njemačkoj sili i oružju a u vrijeme kad je u zemlji bilo gotovo sve obezglavljeno, suprotstavila se i narod digla na ustanak dobro organizirana Komunistička partija.«[61]

Naravno, »drug Marko« bio je Aleksandar Ranković, srbijanski i jugoslavenski komunist, osnivač Ozne, koja je poslije preimenovana u Udbu, odnosno *Službu državne sigurnosti (*»*bezbjednosti*« – SDB). Pod njegovim zapovjedništvom i od njegovih podređenih ubijena je većina svećenika u BiH i Jugoslaviji.[62] Udruženju je pristupilo 169 članova. Do 1952. učlanjeno je 205 svećenika, a u prvim brojevima glasila UKS-a *Dobri Pastir* izlazili su popisi članova Udruženja. Popisi su ubrzo prestali izlaziti, što se opravdavalo »situacijom u društvu«. Udruženje je 1975. imalo 310 članova. Prve godine u članstvu je bilo 57% bosanskih franjevaca, 29% hercegovačkih franjevaca i 14% dijecezanskih svećenika s prostora čitave BiH. U Udruženju je 1975. bilo 62% bosanskih franjevaca, 26% hercegovačkih i 12% dijecezanskih svećenika iz BiH. Udruženje su čitavo vrijeme postojanja

---

58 M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966.*, Otokar Keršovani, Rijeka, 2004., str. 107.

59 O fra Boni Ostojiću vidjeti: *Svjetlo riječi*, ožujak 2010., str. 66.

60 *Dobri Pastir*, Glasilo Udruženja katoličkih svećenika Narodne Republike Bosne i Hercegovine, br. 1–2, februar-mart 1950., Sarajevo, 1950., str. 9.

61 Fra Bono OSTOJIĆ, »Moje sjećanje na II. zasjedanje AVNOJ-a«, *Dobri pastir*, svezak I–IV, Udruženje katoličkih svećenika NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1955., str. 274–275.

62 Ivo LUČIĆ, »Što je (bila) Bosna i Hercegovina i tko smo (bili) mi«, *Status*, br. 14, proljeće 2010., str. 107–136. Ovaj tekst izazvao je u ljeto i jesen 2010. oštru polemiku u kojoj je petnaestak sudionika napisalo oko 35 tekstova. Vidjeti: Ivo LUČIĆ, »Sve (ni)je isto kao lani?«, *Status*, br. 15, Mostar, proljeće 2011., str. 212–219.

vodili bosanski franjevci.[63] Za prvog predsjednika Udruženja izabran je već spominjani fra Bono Ostojić, a potpredsjednici su bili: fra Serafin Dodig, župnik u Čapljini, i vlč. Franjo Momčinović, dekan i župnik u Derventi. Tajnik je bio dr. fra Karlo Karin, profesor u Sarajevu, a blagajnik dr. fra Većo Vlajić, gvardijan u Sarajevu. Osim navedenih, članovi Upravnog odbora bili su: fra Ferdo Vlašić, vlč. Rudolf Klampfl, fra Domagoj Šimić, fra Valerije Jurić, fra Blago Karačić, vlč. Anto Zajac, fra Bogdan Ćubela, fra Bosiljko Bekavac i fra Viktor Šakić. Članovi Nadzornog odbora bili su: fra Krunoslav Misilo, fra Pavo Dragićević i vlč. Stjepan Sokolović.[64] Članovi Udruženja imali su socijalno osiguranje i mirovinu te su manje bili na udaru vlasti. Prema navodu dr. Svetozara Rittiga, župnika župe svetoga Marka u Zagrebu, predsjednika Vjerske komisije i ministra u vladi NR Hrvatske, posebne zasluge za osnivanje UKS *Dobri Pastir* imao je Đuro Pucar – Stari, predsjednik vlade BiH i jedan od čelnika KPJ u Bosni i Hercegovini.[65] U duhu vremena i opće kolektivizacije osnovana je i *Svećenička zadruga*.[66] Sve to izazvalo je niz kritika na račun aktivista Udruženja, čiji je tajnik dr. Karlo Karin poručio: »Ti ljudi, koji nas danas kritiziraju i osuđuju, nisu nikada vodili računa o narodu i njegovu dobru, a danas su se potpuno povukli s terena, narod napustili bez ikakove brige, pa samo od vremena do vremena prošire po koju priču o kakvom ’vođi’, o Mačeku i sličnima. Sav njihov rad pretvorio se u čekanje onoga, što će tobože doći.«[67]

Karinova poruka bila je prilično smislena, osim što se njihovi »najveći kritičari« nisu tek tako »povukli s terena«. Stepinac, Čule, Majić i ostali bili su u komunističkim zatvorima. Komunistima je ubrzo postalo jasno da su neki svećenici prihvatili članstvo i angažman u Udruženju tek da bi mogli djelotvornije pomoći svojoj zatvorenoj braći i svojoj zajednici. Fra Ferdo Vlašić, fra Smiljan Zvonar i neki drugi uhićeni su u lipnju 1952. i osuđeni na dugogodišnje zatvorske kazne, jer su na različite načine pokušavali ishoditi oslobađanje fratara iz zatvora. Najveću kaznu dobio je fra Ferdo Vlašić, koji je 11. srpnja 1952. osuđen na 16 godina strogog zatvora i 5 godina ograničenja građanskih prava.[68] Nakon što je Radio Vatikan 29. studenoga 1952. objavio popis novih kardinala, na kojem je bio i zagrebački nadbiskup Stepinac, jugoslavenska je vlast 17. prosinca 1952. prekinula diplomatske odnose s Vatikanom. Već sutradan J. B. Tito optužio je Vatikan za »vođenje talijanske imperijalističke politike« i zaključio: »Ali oni neće dočekati da Stepinac bude biskup u Zagrebu. Ja im to garantiram.«[69] Isti dan E. Kardelj govorio je na sjednici Vanjskopolitičkog odbora Narodne skupštine FNRJ, gdje je rekao: »Na kraju krajeva, već sama činjenica

[63] Marko ORŠOLIĆ, »Sociološki presjek članstva kroz 25 godina«, *Spomenica dvadesetpetogodišnjice Udruženja katoličkih svećenika ’Dobri Pastir’, 1950–1975.*, Udruženje KS, Sarajevo, 1976., str. 49–52.

[64] *Dobri Pastir*, Glasilo Udruženja katoličkih svećenika Narodne Republike Bosne i Hercegovine, br. 1–2, februar-mart 1950., Sarajevo, 1950., str. 80–87. Na stranicama 83–86 nalazi se popis članova Udruženja.

[65] M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966.*, str. 107. U Zagrebu je 12. studenoga 1953. održana Osnivačka skupština Staleškog društva katoličkih svećenika NR Hrvatske na kojoj je utemeljeno Društvo i izabrano njegovo vodstvo. Predsjednik društva bio je Ivan Marohnić. Vidjeti: *Spomen knjiga Osnivačke skupštine staleškog društva katoličkih svećenika NR Hrvatske*, Zagreb, 1953., str. 81–86. Kao gost Skupštine bio je nazočan i fra Bono Ostojić.

[66] *Dobri Pastir*, 1950., br. 3–4, str. 49–50.

[67] Karlo KARIN, »Mjesto odgovora našim kritičarima«, *Dobri Pastir*, Sarajevo, 1950., br. 3–4, str. 53.

[68] SR BiH, Okružni sud u Mostaru, Knjiga upisa, radni broj 127./52.

[69] M. AKMADŽA, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945.–1966.*, str. 50–51.

da je država, u saradnji sa rukovodstvima pravoslavne, muslimanske, jevrejske i drugih crkava uspela da normalizuje položaj tih crkava u državi i da uspostavi tolerantne odnose između njih i države, pa čak i odnose saradnje, a da to nije uspela jedino u odnosu prema katoličkoj crkvi. Već sama ta činjenica ukazuje na to da odgovornost ne leži na državi, nego na voćstvu katoličke crkve, odnosno na Vatikanu koji mu diktira takvu politiku.«[70]

Kardelj je posebno istaknuo i pohvalio izjavu patrijarha Srpske pravoslavne crkve, koji je tim povodom rekao da ne treba odnose između Crkve i države koristiti kao oružje vanjske politike, »jer ovo je naša država i mi ćemo urediti svoje odnose s njome«. U takvim odnosima Udruženje katoličkih svećenika imalo je sve važniju ulogu. Od njega su svećenici puno očekivali u smislu zaštite, a i vlast u cilju suprotstavljanja politici Vatikana i stavljanja pod kontrolu organizacije koja je imala velik društveni utjecaj i bila jedina oporba. U procjenama »ponašanja« svećenika na terenu u izvješćima KPJ ili Udbe, obično je napominjano je li svećenik član Udruženja ili nije. Ali zato su u dijelu svećenstva, posebno dijecezanskog, pa i dijela naroda, članovi Udruženja smatrani režimskim ljudima. Loš glas ih je pratio i među katoličkim svećenstvom u inozemstvu. Smatrali su ih »otpadnicima i izdajnicima«. Takvoj ocjeni, barem među domaćim katoličkim svijetom, pridonijela je i slika J. B. Tita te poneka komunistička promidžbena parola tiskana na stranicama časopisa *Dobri Pastir*. Zbog toga su mnogi svećenici tajili članstvo u Udruženju, posebno što su to članstvo vlasti eksponirale i nastojale što više iskoristiti za svoje ciljeve.[71] U isto vrijeme, mnogi svećenici bili su po zatvorima. Nekima je članstvo u Udruženju bilo put do slobode. U jednom izvješću SKJ o stanju u zapadnom dijelu Hercegovine iz srpnja 1958. piše: »Kada se ovome dodaju i administrativno – kaznene mjere, preduzimane radi prekršaja zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica i drugih propisa, onda se može konstatovati da su naše represivne mjere prema katoličkom sveštenstvu bile široke i da samo neznatan broj sveštenika nije bio njima zahvaćen. Te mjere uticale su na opadanje izrazito političke neprijateljske aktivnosti klera i znatno su doprinijele diferencijaciji među sveštenicima. Mnogi od hapšenih i suđenih sveštenika prišli su UKS. Neki od njih odbacili su svoje ekstremne i neprijateljske stavove prema FNRJ, a većina odbacuje ma kakvo organizovano učešće u neprijateljskom radu.«[72]

Ipak, članovi UKS-a nisu bili tek poslušnici režima. Fratri su u časopisu *Dobri Pastir* polemizirali s Matavuljevim »Bakonjom fra Brne«, filmom snimljenim po istoimenom romanu, te piscima koji su stali u obranu Matavuljeva djela: Miloradom Gajićem i Jožom Horvatom.[73] Fra Rufin Šilić izrugivao se s »teologijom Ive Mihovilovića, Carliona i drugih njima sličnih 'naprednih' stručnjaka«. Objavljen je tekst fra Dominika Mandića.[74] Objavljeno je i djelo dr. fra Leona Petrovića *Kršćani bosanske crkve*. Kako je Petrović ubijen prilikom ulaska partizanskih postrojbi u Mostar, načinjen je kompromis, pa je djelo

[70] Edvard KARDELJ, »O antijugoslovenskoj politici Vatikana«, *Problemi naše socijalističke izgradnje*, knjiga III, Kultura, Beograd, 1954., str. 259–260.

[71] Ignacije GAVRAN, »Uz 25-godišnjicu udruženja 'Dobri Pastir'«, *Spomenica dvadesetpetogodišnjice Udruženja katoličkih svećenika Dobri Pastir 1950.,* Sarajevo, 1976., 21–27.

[72] PK SKJ Mostar, *Stanje privrede na području zapadne Hercegovine*, Mostar, 10. 7. 1958., str. 34.

[73] *Dobri Pastir*, 1951., br. 1–2, str. 120–129 i br. 3–4, str. 320–334.

[74] *Dobri Pastir*, 1951., br. 3–4, str. 289 i str. 315–319.

potpisano samo inicijalima.[75] U jubilarnom broju časopisa iz 1960. objavljena je osmrtnica kardinalu Alojziju Stepincu i biskupu Ivanu Šariću, koji su umrli tijekom te godine.[76]

Biskupi su udruge katoličkih svećenika ocijenili kao pokušaj komunističkih vlasti da razbiju Katoličku crkvu, razjedine svećenike i vjernike, da bi u budućnosti doveli do raskida sa Svetom Stolicom i do osnivanja tobožnjih »narodnih crkava«.[77] Oni su, na čelu sa Stepincem, u udrugama vidjeli »đavolji zagrljaj«, pokušaj KPJ i Udbe da razbiju Crkvu i odvoje je od Vatikana. Nakon što su neko vrijeme preporučivali svećenstvu da se ne učlanjuje u udruge, Biskupska je konferencija 26. rujna 1952. oštro osudila i zabranila osnivanje svećeničkih udruga, ali su one, što zbog prijetnji i ucjena vlasti, a što zbog privilegija koje su članovi udruga imali, ipak nastavile djelovati.[78]

Crkvene vlasti u Bosni i Hercegovini nisu poduzimale mjere crkvenog kažnjavanja članova Udruženja, jer su procijenili da je broj članova velik, te da bi u tom slučaju vjernici u BiH mogli ostati bez znatnog broja ionako nedostatnih dušobrižnika.[79] S druge strane, ni sami komunisti često nisu bili zadovoljni djelovanjem UKS-a. Tako Milan Banjac, sekretar Komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća NR BiH, početkom 1958. navodi kako su svećenici članovi Udruženja jako angažirani na organiziranju vjerskih manifestacija, što tumači rezultatom pritiska njihova vodstva, a dijelom i njihove potrebe za dokazivanjem kako oni nisu nikakvi šizmatici, nego su i zaslužniji, jer su preko svojih društvenih zasluga ostvarili i veća prava i od veće su koristi za Crkvu. Od ukupno 370 katoličkih svećenika u to vrijeme, u članstvu Udruženja bilo ih je 208, od čega je bilo 27 svjetovnih svećenika.[80]

Komisija je raspolagala različitim podatcima o pojedincima i odnosima u Crkvi. Može se zaključiti da je Partija, barem do 1957., vodila ukupne aktivnosti oko odnosa s Crkvom preko Udbe, što je i spomenuto na sjednici Komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća NR BiH održanoj 13. listopada 1958., kada je predloženo da se to promijeni. U zapisniku s te sjednice piše i sljedeće: »Konstatovano je da je ova problematika daleko veća nego što je ona sagledavana, jer pored ostalog vjersko iživljavanje neće prestati ni u uslovima mnogo većeg standarda, s druge strane s obzirom na našu stvarnost i položaj resora Unutrašnjih poslova, organi U.P. ne bi trebalo da vode sve probleme, kao što je to bio slučaj do unazad godinu dana.«[81] U istom zapisniku piše da su svi članovi Komisije raspravljali o razvoju odnosa s predstavnicima Katoličke crkve te su zaključili: »Opšta je ocjena da su odnosi sa franjevačkim provincijalima normalni i da su za sada zadovoljavajući. Isto tako konstatovano je da bosanski provincijal (fra Boris Ilovača, 1893.–1971., op. a.) nije stalan, da nije odlučan u saradnji i da on vaga u sadašnjim uslovima šta više konverira. On je i ovog sastanka kapitula – definitorija nastojao progurati na rukovodeća mjesta svoje ljude. Dogodilo se da su ti ljudi uglavnom neprijateljski raspoloženi, te od tuda je zaključak da bi

---

[75] *Dobri Pastir*, 1952., br. 1–4, str. 41–216.

[76] *Dobri Pastir,* 1950.–1960., Sarajevo, 1960., br. 1–4, str. 395–397.

[77] M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966.,* str. 104.

[78] M. AKMADŽA, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945.–1966.*, str. 43–52.

[79] Ratko PERIĆ, *»Non expedit« i »Non licet«*, Vrhbosniensia, Sarajevo, 7/2003., br. 1, str. 131–167. Usporediti: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966.,* str. 107–108.

[80] Hrvatski državni arhiv (HDA), Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (KOVZ), kutija 38., Pov. 82/1–1958., *Kratka analiza o aktivnosti UKS-a i mjere u vezi s tim*, u potpisu M(ilan) Banjac.

[81] HDA, KOVZ, Kutija 38., Pov. 91/1–1958., *Zapisnik*, Sarajevo, 15. oktobra 1958 god, sekretar Milan Banjac.

on u jednom jačem insistiranju Vatikana do kraja slijedio njihovu politiku. […] Što se tiče provincijala u Mostaru (fra Jerko Mihaljević, 1905.–1975., op. a.), stvar je drugačija. On je za suradnju, ali promišlja, ne želi sebi zatvoriti vrata ni u zemlji, ni u Vatikanu, niti kod biskupa. No, pored svega je iskreniji, odnosno realniji od fra Borisa Ilovače, bosanskog franjevačkog provincijala. On će, po ocjeni ići u suradnju još dalje, jer svjesno uviđa da je naša stvarnost tu, da s tim treba računati i da se u datoj situaciji treba tako i postaviti. Druga je stvar ko će u danom momentu imati više koristi.«[82]

U ovih nekoliko rečenica opisana je bit odnosa većeg dijela katoličkih svećenika članova Udruženja i jugoslavenskih komunista, odnosno njihove vlasti. Svećenici su bili svjesni stvarnosti, a ona je bila teška i naizgled dugoročno nepromjenjiva. Kada je osnivano Udruženje, fra Jerko Mihaljević je bio u zatvoru. Osuđen je na 12 godina, a odležao je 6. Kao provincijal posebno se trudio oko zatvorenih fratara. Obilazio ih je i zalagao se za njihovo oslobađanje.[83]

Popuštanje pritiska

Odnos jugoslavenske države prema Crkvi mijenjao se i u skladu s promjenom njezine vanjske politike. Okretanje prema Zapadu nakon razlaza sa SSSR-om utjecalo je i na nešto povoljniji položaj Crkve. Tome su velik doprinos dali i svećenici u emigraciji. Jedna od njihovih akcija, koja je jako uznemirila komunističku vlast, bila je izrada *Memoranduma o vjerskim progonstvima i pravom položaju Hrvatske i njenog pučanstva*, koji je poslan »vladama, vodećim političarima i vjerskim vođama, novinarima i novinskim kućama«. Memorandum su potpisala 143 katolička svećenika, a šestočlano izaslanstvo ga je 15. lipnja 1954. predalo predsjedniku SAD-a Dwightu Eisenhoweru.[84]

Komunisti su htjeli pokazati da stanje u zemlji nije onakvo kakvim je opisano u Memorandumu. Bila je važna javna manifestacija »dobrih odnosa s Crkvom«. U takvoj situaciji, neki od svećenika organiziranih u UKS čak su dobili i državna odličja. Tako su 1955. fra Josip Markušić i fra Bono Ostojić dobili od Tita Orden bratstva i jedinstva I. reda. Isto odličje 1959. dobili su: fra Karlo Karin, fra Mile Leko, fra Serafin Dodig i dr. fra Rastislav Drljić.[85] Odličja su dobili još neki svećenici koji su surađivali s vlašću. Od veljače 1959. mogu se u dokumentima pratiti tragovi normalizacije odnosa Crkve i države. U

[82] *Isto*.

[83] Fra Jerko Mihaljević rođen je 6. 2. 1905., u Grabu, župa Veljaci, općina Ljubuški. Imenovan je 1946. provincijalom hercegovačkih franjevaca, ali su ga komunisti zatvorili prije nego mu je ta odluka priopćena. Proveo je pet godina u Staroj Gradišci i još jednu godinu u Lepoglavi. Pušten je nakon nadbiskupa Stepinca, kojem je pomagao i »ministrirao« u zatvoru. Optužen je od don Ivana Tomasa, svećenika Mostarsko-duvanjske biskupije, da je »uhodio Stepinca«, za što (do sada) nisu izneseni nikakvi dokazi i što fra Robert Jolić naziva »nečuvenom laži i potvorom za koju bi se netko trebao i službeno ispričati«. Vidjeti: Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Mostar, 2011., str. 257–258.

[84] T. JONJIĆ, »Memorandum hrvatskih katoličkih svećenika predsjedniku Eisenhoweru 1954. godine«, str. 57. Usporediti: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966.,* str. 129, te 355–364; ISTI, *Spisi Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske o katoličkim svećenicima u iseljeništvu,* u: *Tkalčić*, 11/2007., str. 401–472.

[85] *Dobri Pastir,* 1950.–1960., Sarajevo, 1960., br. 1–4, str. 427.

dopisu državnog sekretara za unutrašnje poslove FNRJ sekretaru UP NR BiH i ostalim republičkim sekretarima piše: »U poslednje vreme neki republički sekretarijati za unutrašnje poslove preduzimali su razne mere prema pojedinim istaknutim i rukovodećim pretstavnicima verskih zajednica, a da SDSUP prethodno nije obaveštavan, niti je traženo njegovo mišljenje i suglasnost. Tako je kažnjen splitski nadbiskup Franić, obavljen razgovor službenika DSUP-a NR Hrvatske sa zagrebačkim nadbiskupom koadjutorom Šeperom, pokrenut krivični postupak protiv zadarskog biskupa Garkovića, hapšen istaknuti predstavnik Slovačke evangelističke crkve iz Pivnice, Gustav Babilon, preduzete izvesne mere prema ljubljanskom biskupu Vovku itd. O nekim ovim merama SDSUP je bio obavešten tek pošto su bile preduzete, a o nekim kada su već bile u toku. Ovakva praksa može da ima negativnih posledica na planu odnosa verskih zajednica i države u celini i ona u svakom slučaju može da smeta uspešnom provođenju jedinstvene politike prema verskim zajednicama u FNRJ.«[86]

Potpredsjednik Saveznog izvršnog vijeća Jugoslavije Aleksandar Ranković poslao je 18. srpnja 1959. republičkim izvršnim vijećima okružnicu o odnosima Crkve i države. On se poziva na Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica od 22. svibnja 1953. te piše kako je proces normalizacije odnosa Crkve i države znatno smanjio utjecaj najreakcionarnijih elemenata u vjerskim zajednicama. Ranković je nastavio: »Mada su se u posljednje vrijeme i sa Rimokatoličkom crkvom odnosi nešto poboljšali oni još nisu takvi da bi se smatrali normalnim kao što je to sa drugim vjerskim zajednicama. Ovo zbog toga što ova crkva ne nastoji da svoju vjersku djelatnost uskladi sa Ustavom i zakonima i što se još nije odrekla svojih političkih pretenzija i svog ranijeg privilegovanog položaja.«[87]

Papa Pio XII. umro je 9. listopada 1958., zatim je 10. veljače 1960. umro kardinal Alojzije Stepinac. Komunisti su se požurili objaviti kako su upravo njih dvojica bili krivi za loše odnose jugoslavenske države s Crkvom, a u javnost su puštene najave kako vlast želi te odnose popraviti.[88] Komunističke vlasti u BiH budno su pratile reakcije na smrt kardinala Stepinca. Tako je Sreski komitet SK BiH Mostar poslao 11. veljače 1960. okružnicu u kojoj piše: »Dragi drugovi, u današnjem *Oslobođenju* objavljena je informacija o smrti doktor Stepinac Alojzija. Može se očekivati da će to razni neprijateljski elementi pokušati, kao i do sada u sličnim prilikama, da koriste za razne napade na naš društveni poredak, politiku i sl.«[89] Izvješća s terena pokazuju da i nije bilo nekih posebnih reakcija, kako se može razabrati iz jednoga nastalog u Ljubuškom, u kojem piše: »Prema dosadašnjim informacijama na našem terenu nije bilo nekih značajnijih komentara ili politički negativnih ispada, provokacija ili slično. Na nekoliko mjesta organizovane su mise posvećene smrti Stepinca /Studenci, Šipovača/ bez nekih otvorenih istupanja. Te mise su održane po uobi-

[86] Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Državni sekretarijat za unutrašnje poslove, Uprava državne bezbednosti, broj 601., 20. II. 1959., Državnom sekretaru za unutrašnje poslove BiH drugu Safetu Filipoviću, Državni sekretar za unutrašnje poslove FNRJ Svetislav Stefanović. Rukom je dopisano da je s dopisom upoznat drug V(ojo) Čolović i još jedna osoba (nečitko), potpis Božo.

[87] Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Savezna narodna skupština, Savezno izvršno vijeće, pov. Br. 12., 18. VII. 1959., Beograd, Pretsjedniku Izvršnog vijeća republike, potpretsjednik Saveznog izvršnog veća, Aleksandar Ranković. Prijepis ovjerio K. Franović.

[88] M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966.*, str. 213.

[89] AH, SK SK BiH, Strogo pov. br: 016/1–60., datum: 11/2–1960. godine, Depeša, OK SK BiH Konjic … Ravno i Mostar. Za sreski komitet SK BiH Danilo Bilanović.

čajenim i ustaljenim crkvenim propisima. Inače građanstvo, naročito seljaci, ne gledaju u Stepincu neku značajniju ličnost, koja bi za njih bila interesantna. Zbog toga, vjerovatno, nije ni bilo većih komentara. Jedan veći broj stanovništva nije ni upoznat o njegovoj smrti iz čega izvodimo zaključak da Stepinac nije interesantan kao neka politička ličnost za ovaj kraj. Mnogo više komentara bilo je povodom smrti Ante Pavelića [umro 28. 12. 1959., op. a.] ali ni tom prilikom nije bilo nekih političkih ispada. Moglo se jedino zapaziti da za novogodišnjih praznika na nekim crkvenim skupovima nije bilo uobičajenog veselja, kao na pr. u Veljacima i Šipovači. Naime u Veljacima na novu godinu uopšte nije bilo pjesme niti kola kao dosadašnjih godina. Time je sigurno izraženo žaljenje za Pavelićem. Pretpostavljamo da je bilo raznih molitvi za dušu njegovu, ali o tome nemamo pouzdanih podataka. Isto tako nemamo pouzdanih podataka o licima koja slušaju radio Madrid, ali osjećamo da dobar broj ljudi sluša ovu reakcionarnu stanicu bilo iz znatiželje bilo iz neprijateljskih pobuda.«[90]

Znakovito je kako su bitni zaključci i političke ocjene donesene temeljem vjerojatnosti, pretpostavki ili osjećaja. U Konjicu je primijećeno da je »fratar izašao na misu u nekom svečanom odijelu, ali u propovjedi i molitvi nije ni riječ rekao o Stepincu«.[91] U izvješću iz Ravnog piše da su svećenici u Ravnom i Trebimlji održali mise 14. veljače, na kojima su govorili o Stepinčevom životopisu, njegovim mukama i bolesti te su vjernicima preporučili molitvu za njegovu dušu. Naglašeno je kako je svećenik iz Trebimlje dolazio kod svećenika u Ravno, »sigurno zbog dogovora«, a ovaj iz Ravnog išao je u Dubrovnik. U izvješću dalje stoji da su svećenici i vjernici pokrenuli akciju oko popravke crkve na Trebimlji, koja bi trebala biti završena do 16. kolovoza, na »Rokov dan«, kada će doći i biskup iz Mostara. Izvješće završava rečenicom: »Mićemo sa naše strane poduzeti mjere za umanjenje ove akcije i pratit ćemo ostale poduhvate u vezi stim.«[92]

Praćenje nije prestajalo. Tijekom 1967. godine Centar SDB-a u Mostaru, što je zapravo bila netom preimenovana dotadašnja Udba, izradio je popis svih bivših sjemeništaraca i bogoslova iz Hercegovine. Pritom su prikupljani i aktualni podatci o njima: gdje žive, što rade. Posebno velik interes SDB-a bio je za svećenike koji su boravili u inozemstvu. U jednoj njihovoj informaciji piše: »Oko polovine svećenika Hercegovačke franjevačke provincije pastorizira izvan Jugoslavije, a najviše ih je u Komeserijatu hercegovačkih franjevaca u Chicagu, koji je osnovan 1925. godine, a gdje je nakon Drugog svjetskog rata pristigao veći broj hercegovačkih franjevaca.«[93]

Samostalna zajednica hrvatskih franjevaca u Americi osnovana je u Chicagu kao Komisarijat Svete Obitelji 9. veljače 1926. (a ne 1925., kako su pisali SDB-ovi analitičari), a

---

[90] AH SKSK BiH Mostar, 1946/ 1961.–1964. Opšta arhiva (16.–502.) Strogo pov., OK SK Ljubuški, broj: 01–47/1–60., dana 26. 2. 1960., Sreskom komitetu Saveza komunista Mostar, *Informacija*, Za OK SK Mate Šalinović.

[91] AH SKSK BiH Mostar, 1946/ 1961.–1964. Opšta arhiva (16.–502.) Strogo pov., OK SK BiH Konjic, 17. februara 1960.

[92] AH SKSK BiH Mostar, 1946/ 1961.–1964. Opšta arhiva (16.–502.) Strogo pov., OK SK BiH, Ravno, broj: 01–9/1., datum: 19/2–1960. Za OK SK Veljko Kovač (potpis ćirilicom).

[93] Dokument Centra SDB Mostar, bez zaglavlja i datuma. Prema sadržaju može se reći da je izrađen oko 1975. Usporediti: Bože VUKUŠIĆ, *Tajni rat Udbe protiv hrvatskih iseljenika iz Bosne i Hercegovine*, Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništva, Zagreb, 2002., str. 210–227.

1969. promijenila je naziv u Hrvatska franjevačka kustodija Svete Obitelji. Na sastanku franjevačkih provincijala u Karlovcu 1930. skrb za američke Hrvate povjerena je hercegovačkim franjevcima.[94] Jugoslavenske su vlasti posebnu pozornost posvećivale toj franjevačkoj zajednici u Americi, koja je raspolagala velikim materijalnim i intelektualnim potencijalom. Promjenom jugoslavenske vanjske politike i njezina međunarodnog položaja represija je prema svećenicima smanjena, ali su zato mjere kontrole pojačane.

Normalizacija odnosa s Vatikanom

U veljači 1960. započeli su razgovori oko normalizacije i uspostave odnosa Vatikana i Jugoslavije. Službeni pregovori počeli su u lipnju 1964., a u Beogradu je 25. lipnja 1966. potpisan protokol o razmjeni poluslužbenih predstavnika. Utvrđena je spremnost na razmjenu izaslanika, do čega je i došlo u studenom 1966. Do potpune uspostave odnosa između Vatikana i Jugoslavije došlo je 1970. Poboljšanju odnosa Vatikana i Jugoslavije, kao i Vatikana s komunističkim zemljama uopće, pridonio je i Drugi vatikanski koncil, koji je održan pod vodstvom papa Ivana XXIII. i pape Pavla VI. u Rimu od 11. listopada 1963. do 8. prosinca 1966. Za taj je koncil splitski biskup Frane Franić rekao da je »osudio bezbožni komunizam, ali je otvorio vrata dijalogu s marksizmom«. [95] Josip Broz Tito posjetio je 29. ožujka 1971. papu Pavla VI., što je izazvalo veliku pozornost domaće i svjetske javnosti.[96]
Jugoslavenski komunisti pokušavali su pridobiti latinskoameričke zemlje za svoju nesvrstanu politiku. J. Broz Tito je 1963. organizirao putovanje po Južnoj Americi, što je bilo njegovo najspornije putovanje u inozemstvo. Kardinal Rio de Janeira optužio ga je za ateizam, a dvojica brazilskih guvernera odbili su ga primiti. U Čileu su dva ministra dali ostavke u znak prosvjeda zbog njegova dolaska. Nakon toga Tito je održao govor u Generalnoj skupštini Ujedinjenih naroda u New Yorku, u kojem se založio za mir i zabranu atomskih pokusa te je pozdravljen ovacijama. Na ulicama su mu hrvatski i srpski emigranti priredili demonstracije s transparentima, na kojima su ga nazivali ubojicom i vrijeđali raznim pogrdnim imenima. Demokratski senator Dodd iz Connecticuta rekao je da je J. B. Tito »zao čovjek s okrvavljenim rukama«, a jedan republikanski senator nazvao ga je »mesarom iz Beograda«.[97] Tito je procijenio da mu za ostvarenje političkih ambicija može pomoći poboljšanje odnosa s Katoličkom crkvom. Ponudio je kao uzor Crkvi u Jugoslaviji neke katoličke biskupe u Latinskoj Americi, koji su se u to vrijeme žestoko suprotstavljali prevlasti američkog kapitala. Dio katoličkog svećenstva koji je prihvatio komunistički sustav, kao realnost s dugim vijekom trajanja, tražio je načine da sustav prihvati njih. Tražili su i afirmirali crkvene ljude, koji bi poslužili kao primjer i poveznica. Tako su isticali Camila Torresa, kojega fra Marko Oršolić naziva »Che Gevara u mantiji«, a o kome je napisao i knjigu *Kršćanin u službi revolucije*.[98] Zatim su popularizirali i brazilskog

---

[94] Robert JOLIĆ, Jozo GRBEŠ, *Stoljeće vjernosti*, Hrvatska franjevačka kustodija Svete Obitelji, Chicago, 2000., str. 20–27.
[95] M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966.*, str. 223–313.
[96] Karlo KARIN, »Uspostava diplomatskih odnosa SFRJ–Vatikan i Titov posjet Sv. Stolici – veliki događaji naših dana«, *Dobri pastir*, svezak I–IV, Sarajevo, 1972., str. 15–22.
[97] Jasper RIDLEY, *Tito – biografija*, Prometej, Zagreb, 2000., str. 399–400.
[98] Marko ORŠOLIĆ, *Zlodusima unatoč*, IMIC, Adamić, Sarajevo Rijeka, 2003., str. 26.

biskupa Heldera Camaru, koga su zvali »crveni biskup«. On se u intervjuu *Glasu Koncila* pozitivno izrazio o socijalizmu, posebno ističući jugoslavenski primjer. Pozvao je i na ostvarenje »ljudskog socijalizma, koji će respektirati i religiju kao oslobodilačku snagu«.[99]

U časopisu Udruženja popularizirani su Leonardo Boff i *teologija oslobođenja*, koja je imala znatan utjecaj u južnoameričkoj Crkvi.[100] Boffa su prevodile i objavljivale čak i državne izdavačke kuće.[101] Jedan od vlastima podobnih svećenika, fra Luka Markešić napisao je i 1980. objavio u zborniku *Jukić* tekst pod naslovom *Crkva u samoupravnom socijalizmu*, da bi ga zatim izdao i kao posebnu knjižicu. Bio je to još jedan pokušaj određenja filozofske podloge za snošljivost i suradnju Katoličke crkve i socijalističke države. U uvodu knjige Markešić je napisao: »Razdoblje samoupravnog socijalizma u Jugoslaviji je vremenski dostatno dugo da mogu postojati zrela iskustva o položaju i funkciji religije i Crkve u njemu. To iskustvo omogućuje i socijalističkoj državi, koju vode komunisti, i religioznim zajednicama, koje su u toj državi kao posebne korporacije, zrelo i otvoreno razmišljanje koje može voditi još stvarnijoj suradnji.«[102]

Kako među Hrvatima nije bilo moguće pronaći »crvenog biskupa«, kao što je bio slučaj u Sloveniji (*rdeči škof* Vekoslav Grmič) ili u Južnoj Americi, pronađen je pokoji »crveni fratar«. Jedan od takvih bio je hercegovački franjevac fra Zlatko Sivrić. On je od države dobio Orden bratstva i jedinstva sa srebrnim vijencem i nadimak »crveni fratar«, što je bio i naslov feljtona, a zatim knjige koju je o Sivriću napisao Branko Ignjac.[103] Bez obzira na to što su na prvi pogled odnosi Crkve i države mogli izgledati gotovo idilično, SKJ je budno pratio sve što se u Crkvi događa i nastojao kontrolirati i usmjeravati procese. Tako je preko SDB posebno pažljivo pratio odnose između franjevaca i dijecezanskog svećenstva u Hercegovini. Njihovo neslaganje, poznatije kao »hercegovački slučaj«, eskaliralo je u svibnju 1968., kada je došlo do »zazidavanja crkvenih vrata« u Grudama i nereda u župama Crnač i Mostarski Gradac.[104]

Sličnih nesporazuma i sukoba između dijecezanskog svećenstva i franjevaca bilo je i u Bosni.[105] Partija je takvu situaciju nastojala iskoristiti za razbijanje Crkve. U jednom izvješću SDB-a o odnosima franjevaca i svjetovnog svećenstva u Hercegovini, stoji i konstatacija: »Neki franjevci čak izjavljuju da župe neće predati ni po cijenu njihovog odcje-

---

[99] Mitja RIBIČIČ, »Socijalistički savez, njegova uloga i značaj u odnosu na djelovanje vjerskih zajednica«, *Savjetovanje – seminar o problemima fenomena religije i crkve te djelovanju Saveza komunista Jugoslavije i Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije prema tom problemu*, Centar za društvena istraživanja predsedništva CK SKJ, Isključivo za internu upotrebu, Beograd, 1977., str. 111.

[100] Leonardo BOFF, »Teologija oslobođenja – hermeneutička pretpostavka«, *Nova et vetera*, svezak 1–2, Sarajevo, 1985., str. 31–42. Udruženje je 1977. promijenilo ime časopisu *Dobri pastir* u *Nova et vetera*, a kalendar *Dobri pastir* nastavio je izlaziti. Odgovorni urednik časopisa *Nova et vetera* bio je fra Marko Oršolić, a u uredništvu su bili: Velimir Blažević, Ignacije Gavran i Viktor Nuić. Poslije je umjesto Viktora Nuića u uredništvo ušao fra Tomislav Pervan.

[101] Leonardo BOFF, *Crkva, karizma i vlast*, Stvarnost, Zagreb, 1987.

[102] Luka MARKEŠIĆ, *Crkva u samoupravnom socijalizmu*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 1986., str. 7.

[103] Branko IGNJAC, *Crveni fratar*, August Cesarec, Zagreb, 1979.

[104] O »hercegovačkom slučaju« vidjeti: Marko PERIĆ, *Hercegovačka afera*, Biskupski ordinarijat, Mostar, 2002.; Viktor NUIĆ, *Istina o »Hercegovačkom slučaju«*, Krešimir, Zagreb, 1988.; Jerko MIHALJEVIĆ, *Hercegovački slučaj*, Franjevački samostan Humac, 1976.

[105] Ignacije GAVRAN, *Lucerna lucens – odnos Vrhbosanskog ordinarijata prema bosanskim franjevcima (1881.–1975.)*, vlastita naklada,Visoko, 1978.

pljenja od Vatikana.«[106] Čini se da je to ono što je najviše radovalo SDB-ove analitičare i partijsko vodstvo. Jednako ih je radovao i svaki uspjeh svećeničkih udruženja. U tom smislu zanimljiva je njihova ocjena koju je 1977. godine dao Mitja Ribičič: »Zatim je tu pitanje učvršćivanja staleškog sveštenićkog društva kao vanredno značajne organizacije koja je kolektivni član Socijalističkog saveza, koja na svojoj godišnjoj skupštini istovremeno peva religiozne i partizanske pesme i brine se o tome da se Ustav i Zakon o pravnom položaju verskih zajednica poštuju u našem društvu.«[107]

Govoreći o stanju unutar Katoličke crkve, Ribičič je iskazao određeno zadovoljstvo promjenama u Sloveniji, posebno je pozitivno ocijenio intervju koji je za *Delo* dao biskup Jožef Pogačnik, čime je prekršio tridesetogodišnju »zavjeru šutnje«. Ribičič je citirao i biskupa dr. Vekoslava Grmiča, odnosno njegovu definiciju klerikalizma, koji je »svaki pokušaj, najmanji pokušaj nastojanja klerika, sveštenika da u bilo kojoj oblasti čovekovog života stekne vodeću ulogu, bilo koju zemaljsku stvar kontroliše i prema svojoj želji usmerava, da crkva svuda ima odlučujuću reč a ukoliko je to nemoguće da stvara paralelne strukture i time polako postaje država u državi«. A upravo je to smetalo Ribičiča, koji je »čvor konzervativizma«, a time i društvene odnosno političke opasnosti u Jugoslaviji, vidio u zagrebačkom nadbiskupu Franji Kuhariću.[108]

»Reakcionarni dio klera«

Dok su neki svećenici nalazili načina kako preživjeti, ali i kako steći položaj u samoupravnom socijalizmu, onaj drugi, takozvani »reakcionarni dio klera«, bio je praćen od Partije, koja je protiv njih poduzimala različite mjere. U *Informaciji o djelovanju antisamoupravnih i antisocijalističkih snaga*, usvojenoj na 14. sjednici CK SK BiH, održanoj 11. prosinca 1969., piše: »Reakcionarni dio katoličkog klera pokušava da se predstavi kao predstavnik hrvatske nacije u Bosni i Hercegovini. Pošto, kako oni kažu, Hrvati u BiH nemaju svoga predstavnika – vođu, tu ulogu treba da preuzme vrh katoličkog klera.«[109] Partija je opet najvažnije informacije dobivala od SDB-a, koji je hrvatski nacionalizam uglavnom povezivao s ustaštvom, odnosno s »neprijateljskom emigracijom«. Tako je na popisu »indiciranih veza neprijateljske emigracije« iz 1975. pod rednim brojem 166. bio i fra Ferdo Vlašić, za koga piše: »Ferdo Vlašić, sin Ante, rođen 24. septembra 1920. godine u Sovićima – Grude, završio teološki fakultet, sada gvardijan u Franjevačkom samostanu u Duvnu, gdje i stanuje, Hrvat, državljanin SFRJ. Potiče iz proustaške porodice i tako je i on sam orjentisan. Uhapšen je 1952. godine i osuđen na 16 godina strogog zatvora za počinjena djela protiv naroda i države. Po izlasku iz zatvora nastavio je sa nacionalističkim

[106] SR BiH, RSUP, SDB, Centar Mostar, broj 1165., 22. 9. 1975., *Informacija o najnovijim događajima u odnosima franjevaca i svjetovnog klera u Hercegovini.* Dostavljeno svim Općinskim konferencijama Saveza komunista u Hercegovini, Načelnik centra Stipe Grizelj.

[107] M. RIBIČIČ, »Socijalistički savez, njegova uloga i značaj u odnosu na djelovanje vjerskih zajednica«, str. 118.

[108] *Isto*, str. 114–116.

[109] »Informacija o djelovanju antisamoupravnih i antisocijalističkih snaga«, *Dokumenti konferencije i Centralnog komiteta usvojeni između Petog i Šestog kongresa Saveza komunista Bosne i Hercegovine, prilog 3.*, Odbor za pripremu Šestog kongresa SK BiH, Sarajevo, novembra 1973., str. 130.

djelovanjem, okupljajući oko sebe inteligenciju, problematična i kažnjavana lica i nastojeći da ih uključi u neprijateljsku djelatnost. On je organizator i urednik vjerskog lista 'Naša ognjišta', koji izlazi u Duvnu, a u kome, pored vjerskih članaka, ima i politički obojenih i uperenih protiv sistema u zemlji. Na adresu 'Naših ognjišta', u više navrata emigracija iz Melburna – Australija, uputila je svoj list »Osvit«. Vlašić održava pismenu vezu sa katoličkim provincijalatom u Čikagu i još nekim ustanovama i pojedincima iz inostranstva. Karakter ovih veza je interesantan. Preko nosioca putnih isprava, Vlašić nastoji plasirati list 'Naša ognjišta' i među radnicima na privremenom radu u inostranstvu. S obzirom na prošlost, sadašnje držanje i veze sa pojedinim licima u zemlji i inostranstvu, kao i funkciju koju ima, nije isključeno da mu se emigracija neće obratiti u cilju realizovanja nekih svojih zadataka na tom području. Djelomično je operativno pokriven.«[110]

U navedenom popisu, kao utvrđena veza emigracije naveden je 21 svećenik Katoličke crkve, a 9 svećenika, među kojima i fra Ferdo Vlašić, upisani su kao indicirane veze neprijateljske emigracije. Za usporedbu navedimo da je na istom popisu samo jedan službenik Islamske zajednice upisan kao utvrđena veza emigracije, a tri svećenika Srpske pravoslavne crkve kao indicirane veze emigracije.[111] Kada se podsjetimo da djelatnik SDB-a za fra Ferdu Vlašića piše »da s obzirom na prošlost, držanje i funkciju *nije isključeno*« da mu se emigracija neće obratiti, onda nam je jasna pozicija Katoličke crkve i njezinih svećenika, ali i Hrvata uopće, u jugoslavenskome komunističkom sustavu. Načelnik Centra SDB Livno Grgo Šimunac, na savjetovanju u Sarajevu održanom u veljači 1976., u diskusiji oko izvješća za 1975. godinu, naveo je da su na području Centra registrirali nekoliko pojava, koje su slične onima iz »vremena euforije nacionalizma«. Naime, zabilježili su kontakte »bivših nosilaca masovnog pokreta« u Duvnu: fra Ferde Vlašića, Kažimira Vučemila, Marka Barišića, Ljube Vlašića i drugih. Registrirali su također »neprijateljsko ponašanje« svećenika Zvonke Krištića iz Duvna i Vlade Bjelova iz Livna, koji su na službi u Zagrebu. Posebnu pozornost Šimunac je usmjerio na fra Ferdu Vlašića, kojega je ocijenio najopasnijim, posebno zbog njegovih veza s upravom Kustodije u Chicagu i drugim inozemnim organizacijama te načina uređivanja lista *Naša ognjišta*. Šimunac je tada rekao: »Predlažem da Centar SDB Livno i Mostar, zajedno sa Prvim sektorom, naprave plan operativnih mjera sa ciljem dokumentacije za zabranu lista, a time i djelatnosti fra Vlašića. Ovo predlažem, jer, list 'Naša ognjišta' nije više list župa Duvno, Posušje i Rama, nego bi se prije moglo kazati, kad se pogleda tiraž lista, saradnici i tematika obrađivanja, da je list kojim se pokriva područje Hercegovine, a to i jeste cilj fra Vlašića.«[112]

U jednome službenom izvješću iz Ljubuškog, pisanom u siječnju 1980., prozvani su tadašnji gvardijan na Humcu fra Dane Karačić i župnik u Veljacima fra Bogomir Zlopaša za »perfidno, a ponekad i arogantno ponašanje«. Radilo se o akcijama izgradnje filijalnih crkava u Grabu i Gornjim Radišićima. Optuženi su da su tim akcijama »željeli dati društveni

[110] Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove, Služba državne bezbjednosti, Sarajevo, *Indikatori bezbjednosti*, broj 8.–9., Strogo povjerljivo, Sarajevo, februar-mart 1975., str. 196–197.

[111] *Isto*, str. 219–220.

[112] SR BiH, RSUP SDB, Sarajevo, *Indikatori bezbjednosti*, broj 19.20., Strogo povjerljivo, Sarajevo, januar-februar 1976., 85. Šimunac upravu Kustodije naziva »hercegovačkim provincijalatom« u Chicagu.

karakter i nametnuti se podružnicama i MK SSRN kao ravnopravni partneri«.[113] Ali Partija nije trpjela partnerstvo. U tom smislu ilustrativna je izjava jednog lokalnog komunista: »Jedan je Bog, ali jedna je i Partija.«[114] SDB je početkom 1980. godine pod »operativnim tretmanom« držala 45 svećenika Katoličke crkve u BiH, od čega je njih 16 smatrala povezanim s »ustaškom emigracijom«. Iste godine optužen je Franjo Vidović, novak iz samostana na Humcu, da je s još šestoricom učenika Franjevačke gimnazije u Visokom, po nalogu emigracije, »okupljao istomišljenike koji su bili spremni u danom momentu boriti se za NDH«.[115] On je u proljeće 1980. uhićen i zajedno s gimnazijalcem Ivom Turudićem osuđen na višegodišnju zatvorsku kaznu. Vidović je osuđen na 5 i pol godina, a Turudić na ukupno 8 godina zatvora.[116]

Međugorje i nova suđenja

U svibnju 1980. umro je komunistički vođa i doživotni predsjednik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije Josip Broz Tito. Njegova smrt potencijalno je otvarala ozbiljnu krizu za jugoslavensku federaciju i socijalistički sustav, koji su bili njegovo životno djelo. Vodstvo SKJ, koje ga je naslijedilo, postalo je posebno osjetljivo. Budno je praćen i analiziran rad Crkve. Retorika se ponovno zaoštrila, a mjere koje su poduzimane protiv Crkve bile su jako široke i zahvaćale su gotovo sve crkvene strukture i osobe. SDB iz Mostara poslala je obavijest općinskim komitetima za ONO i DSZ s informacijom o reakcijama skupine »ekstremnih emigranata – svećenika u inostranstvu« podrijetlom s njihova područja, povodom smrti J. B. Tita. Naime, fra Lucijan Kordić, fra Vjekoslav Lasić, don Martin Sentić i fra Andrija Kordić te fra Lovro Globan i Ante Kozina, podrijetlom iz SR Hrvatske, potpisali su »Protest« koji je objavljen u emigrantskom tisku. Potpisnici teksta istaknuli su da je režim J. B. Tita vršio masovna strijeljanja, organizirao logore smrti, stotine svećenika su bez suda ubijeni, crkvena imanja su nepravedno oduzeta, a zagrebački nadbiskup Stepinac je progonjen. Napisali su i da su ljudska prava i narodne slobode, što posebno vrijedi za hrvatski narod, bili teško povrijeđeni. Ocijenili su da je socijalistički sustav u biti sustav »korupcije i laži«.[117]

Slično su o samom sustavu mislili i srbijanski pisci koji su pisali i objavljivali djela kojima su rušili Titov mit, a i demonstranti na Kosovu, čiji je bunt doveo do uvođenja izvanrednog

---

[113] Socijalistički savez radnog naroda BiH OK Ljubuški, Koordinacijski odbor za društvena pitanja religije, broj:94/80., dana 7. 3. 1980., *Informacija o nekim klerikalističkim pojavama u općini Ljubuški*. Upućeno RK SSRN BiH Sarajevo.

[114] I. LUČIĆ, »Zločin i laž (Odnos Katoličke crkve i jugoslavenske komunističke vlasti u Hercegovini)«, str. 153–169.

[115] SR BiH, RSUP SDB, Sarajevo, *Indikatori bezbjednosti*, broj 44., Strogo povjerljivo, Sarajevo, april 1981., str. 19. SDB je tvrdio da posebnu pozornost zaslužuju kontakti koje s emigracijom imaju sljedeći svećenici RKC: Krunoslav Draganović; fra Petar Krasić, župnik u Kočerinu; don Ivan Mršo, župnik na Palama; fra Mijo Đeno na dužnosti u okolini Jajca; fra Ferdo Vlašić, urednik Naših ognjišta; don Franjo Krešić, župnik u Mrkonjić Gradu; don Tomislav Matković, župnik u Bosanskoj Gradišci, i don Dominik Stojanović, župnik u Otinovcu na Kupresu.

[116] Ž. ILIĆ, »Hercegovački franjevci u komunističkim zatvorima«, str. 142.

[117] SR BiH RSUP, SDB, Centar Mostar, broj 02–2597., 19. 12. 1980., *Informacija o neprijateljskom djeelovanju grupe ekstremnih emigranata – svećenika, dostavlja se*, u potpisu načelnik Centra SDB Stipe Grizelj.

stanja. I dok su se političari i analitičari, kako oni u svijetu tako i (dakako manje glasno i javno) oni domaći, pitali što će biti s Jugoslavijom, iz maloga hercegovačkog sela Međugorja došla je vijest o čudesnim događanjima. Skupina djece obznanila je 24. lipnja 1981. da im se ukazala Gospa.[118] Brojni vjernici i znatiželjnici pohodili su mjesto događaja, što je izazvalo oprez, ali i strah kod vlasti. Službenu ocjenu međugorskih događaja dao je Branko Mikulić 4. srpnja 1981., kada je na proslavi Dana borca na Tjentištu – Sutjesci, uz ostalo, rekao: »Dokle su kleronacionalisti u stanju da idu, pokazuje i najnoviji primjer iz Čitluka, gdje su – kao u prvim poslijeratnim godinama, kada su se ostaci poraženog klasnog neprijatelja svim sredstvima borili protiv mlade narodne vlasti – ponovo izmislili svoju 'gospu', kojom zastrašuju neuke ljude, pokušavaju ih 'žedne preko vode prevesti' to jest politički izmanipulirati i upregnuti u kola onih što rade protiv interesa naših naroda i narodnosti. Pojedinci su se, izgleda, do te mjere obezobrazili da smo već postali dužni kazati da preko toga više nećemo prelaziti. Vinovnike svega toga treba javno imenovati i onemogućiti da ostvare svoje mračne namjere da naše ljude, posebno omladinu ponovo razdvajaju i zavađaju na vjerskoj i nacionalnoj osnovi i tako stvore uslove za miješanje iz inostranstva u naše unutrašnje stvari i za pritiske na nezavisnost i teritorijalni integritet Jugoslavije.«[119]

Nakon tih riječi bilo je jasno da će se »vinovnici« međugorskih događaja naći pod udarom represivnih tijela vlasti. Pogotovu kada su nakon Mikulića u akciju stupili režimski novinari i orkestrirano napali međugorske događaje i njihove »vinovnike«.[120] Kada je župnik župe Međugorje fra Jozo Zovko održao nekoliko propovijedi koje su išle u prilog verifikaciji navedenih događanja, protiv njega je započeo orkestrirani napad medija, a odmah zatim i represivnih tijela vlasti. Očito je Zovko prepoznat kao »vinovnik« te je 17. kolovoza 1981. uhićen i od Okružnog suda u Mostaru osuđen na tri i pol godine zatvora. Presuda je na drugostupanjskom Vrhovnom sudu Bosne i Hercegovine smanjena na dvije godine zatvora, a na Saveznom sudu na jednu godinu i šest mjeseci zatvora.[121]

S fra Jozom Zovkom u zatvoru u Foči bila su još dvojica hercegovačkih fratara, Ferdo Vlašić i Jozo Križić, koji su zatvoreni iste godine. Časopis *Naša ognjišta,* koji su uređivali, premašio je tiražom i temama granicu koju je komunistička vlast postavila pa su ga komunisti ugasili. Trojica fratara uputili su iz fočanskog zatvora 17. siječnja 1983. pismo Sekretarijatu za pravosuđe i organizaciju uprave SR BiH, u kome su, pozivajući se na međunarodne konvencije o ljudskim pravima i slobodama, tražili tretman političkih zatvorenika, mogućnost čitanja *Biblije* i upotrebe molitvenika i primanja posjeta. Pritom su iznijeli kako je poznato da su komunisti u zatvorima Kraljevine Jugoslavije prevodili Marxov *Kapital* i imali na raspolaganju knjige zbog kojih su suđeni, a oni nemaju pravo čitati ni *Bibliju*.[122]

---

[118] Žarko IVKOVIĆ, »Kraljica Mira prelijepa žena koja želi pomiriti svijet«, *Misterij Međugorja – 30 godina fenomena, prvi put: dokumenti jugoslavenske tajne policije*, Večernji list, Zagreb, 2011., str. 9.

[119] Preslika govora Branka Mikulića održanog 4. srpnja 1981. na Sutjesci, kod autora. Usporediti: »Slobodom ponosni jedinstvom snažni«, *Oslobođenje*, 5. 7. 1981., str. 1–4.

[120] Milan VUKOVIĆ, *Obdareni milošću: dvadeset godina poslije procesa fra Jozi Zovku*, Vuković & Runjić, Zagreb, 2000., str. 10–49.

[121] Milan VUKOVIĆ, *Čl. 133. KZ SFRJ nad Međugorjem, Sudski progon fra Joze Zovka*, Zagreb, 1990., str. 104–142.

[122] *Isto*, str. 161–164.

Međugorske događaje uskoro se pokušalo povezati s ustašama, pa su šestorica mladića iz sela Lipno, pored Ljubuškog, uhićeni pod optužbom da su pjevali »ustaške pjesme« pri povratku iz Međugorja. Njihov slučaj, uz pronađene parole nepoznatih autora, koje su ispisane nedaleko od mjesta ukazanja, bili su glavni dokaz »organizirane neprijateljske aktivnosti«. Režimski dnevni list *Oslobođenje* osvrnuo se na taj događaj riječima: »O odlučnosti radnih ljudi da se energično suprotstave svakom pokušaju nasrtaja na tekovine revolucije svjedoči i osuda neprijateljskog ponašanja grupe mladića iz sela Lipno, općina Ljubuški. Tu osudu izrekle su njihove komšije, prijatelji, poznanici, roditelji i cijeli ljubuški kraj.« Što su svi nabrojani stvarno mislili o »tekovinama revolucije« pokazali su devet godina poslije na prvim slobodnim izborima.[123] U izvješću načinjenom 12. kolovoza 1981., u OK SK Ljubuški, a u kontekstu navedenih događaja, piše: »Pojedini svećenici vodili su propagandu i izvan ovih područja, tako da su to širili po Livnu, Duvnu i Dalmaciji s ciljem da se okupi što više vjernika i da što lakše plasiraju neprijateljske parole. Pored ostalih, treba postaviti pitanje zašto je mostarski biskup Žanić u posljednje vrijeme tri puta dolazio u selo Međugorje, gdje su pisane neprijateljske parole i gdje se sa propovjedaonice napada godišnjica ustanka, a ordinarijat se ograđuje kako nema nikakve veze sa svim što se odvija na tom mjestu, mada su od nadležnih državnih organa bili upozoreni na neprijateljske pojave u vezi sa manifestacijama koje su organizirane u Međugorju.«[124]

U povjerljivoj *Informaciji o raspravi na sjednicama Predsjedništva CK SK BiH povodom eskalacije kleronacionalističkog ponašanja u nekim dijelovima Republike*, iz listopada 1981. stoji i sljedeća konstatacija: »Snažnije ispoljavanje klerikalizma u dijelu područja Hercegovine i sjeveroistočne Bosne i ovaj put je izraz posezanja velikohrvatskog i velikosrpskog nacionalizma za Bosnu i Hercegovinu. To je izraženo u parolama kojima su se služili pojedini hodočasnici u Međugorju, kao i pripadnici novoformiranih pravoslavnih i hrišćanskih zajednica (’Gospo, vrati nas u domovinu Hrvatsku’, ’svi uz Krista protiv komunista’, ili ’cilj bratstva je spašavanje srpstva i pravoslavlja’). To je, dakle vid demonstracije prisustva, moći, uticaja crkve, a na indirektan način ne samo napad na sistem, nego i ’dokaz’ da je on slab.«[125]

Tako su po nepromijenjenom obrascu vjerski događaji, čim su poprimili masovnije okvire, dobili političku konotaciju, a onda su kao takvi diskvalificirani s nekoliko parola i pjesama. Sve to uz neizostavne kvalifikacije: »ustaštva, fašizma, posezanja velikohrvatskog nacionalizma« i slično. Komunistička je vlast po ustaljenom obrascu pokrenula žestoku propagandnu kampanju protiv događaja u Međugorju i crkvenih struktura koje su ih podržavale. Međutim, neselektivni napadi na Crkvu doveli su do homogenizacije u crkvenim redovima, odnosno do slabljenja efekta tzv. »diferencijacije«, koja je bila jedno od najvažnijih i najučinkovitijih sredstava u borbi komunista protiv »neprijatelja«. Jedan od komunističkih dužnosnika iz BiH Todo Kurtović razumijevao ju je na sljedeći način: »Diferencijacija je, u stvari, podjela na tolerantnu i korektnu grupaciju sveštenika u odnosu

---

[123] »Energična osuda neprijateljskog ispada«, *Oslobođenje*, 14. 8., 1981. str. 3.

[124] *Informacija o nekim aspektima iz političko bezbjednosne situacije u općini Ljubuški s posebnim akcentom na neprijateljski istup jednog broja mladića iz sela Lipno*, Ljubuški, 12. 8. 1981. godine.

[125] Savez komunista Jugoslavije, Centralni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo, *Informacija o raspravi na sjednicama Predsjedništva CK SK BiH povodom eskalacije kleronacionalističkih ponašanja u nekim dijelovima Republike*, Sarajevo, Povjerljivo, oktobra 1981., godine, str. 3–4.

prema državi i društvu i na ekstremiste koje predvode pojedini crkveni velikodostojnici. To su grupe koje su po svojoj orijentaciji nacionalističke i antikomunističke, krajnje netolerantne i reakcionarne. One se osjećaju i djeluju u skoro svim crkvama. Ipak, te grupe doživljavaju sve potpuniju krizu, jer se snage iznutra protive takvim nacionalističkim tendencijama i takvom ponašanju.«[126]

Pojednostavljeno rečeno, diferencijacija, koja se najuspješnije vodila kroz stvaranje i rad svećeničkih udruga, dijelila je svećenike na »narodne svećenike« i »narodne neprijatelje«, protiv kojih su sva sredstva borbe bila dopuštena. Okvir toj borbi postavljali su vodeći komunistički dužnosnici, a utvrđivali su ga režimski mediji, odnosno »društveno politički radnici«, tj. novinari koji su imali zadaću baviti se religijskim i crkvenim »problemom«. Upravo tako tretirano je pitanje religije i Crkve u društvu – kao problem. Ali Partiji je bio problem i pronaći ljude koji se s tim »problemom« mogu na zadovoljavajući način nositi. Većina njezinih novinara znala je o religiji samo ono što je naučila na partijskim »kursevima«, a tamo se najčešće o religiji, a posebno o Katoličkoj crkvi, govorilo na izrazito negativan i grub način. Kardinal Franjo Šeper upozorio je u izjavi za Radio Vatikan u studenome 1981. da jugoslavenski mediji i dalje kardinala Stepinca nazivaju »ratnim zločincem« i dodao: »Na takvo neodgovorno etiketiranje smo navikli, ali ga odlučno odbijamo.« Šeper je upozorio da neki novinari i Ivana Merza nazivaju »zločincem« i »ustaškim glavešinom«. Nije mogao biti čak ni »Stepinčev čovjek«, kako ga naziva jedan novinar *Oslobođenja*, jer je Merz umro 1928., dok je Stepinac još bio u Rimu, dodao je Šeper i zaključio: »Na kraju smatram da bi već bilo zadnje vrijeme da prestanu neozbiljna i neodgovorna zadirkivanja na račun Crkve i crkvenih lica.«[127] Mržnja i neznanje udruženi u napadima na Crkvu često su poništavali rezultate »diferencijacije« i slabili položaj »narodnih svećenika« u njoj. SDB je tijekom 1982. evidentirao napade nekih crkvenih velikodostojnika na svećenike članove UKS *Dobri Pastir* i zaključio kako oni pokušavaju izazvati rascjep među svećenicima unutar Udruženja. To je, prema njihovoj procjeni, posebno naglašeno »nakon dekreta papinske kongregacije iz Rima, u kojem zabranjuje svećenicima članstvo u udrugama koje nisu odobrene od mjesnog biskupa«. U izvješću SDB-a iz studenog 1982. piše kako je posebno jaka aktivnost na razbijanju Udruženja među svećenicima u Hercegovini, ali se javljaju i zagovaranja kako i bosanski svećenici trebaju usuglasiti stavove radi »većeg jedinstva unutar crkve«. Registrirani su komentari kako se vlast drugačije ponaša prema svećenicima koji nisu članovi Udruženja, nego prema onima koji to jesu. Rečeno je i to da su fra Jozo Zovko, fra Ferdo Vlašić, fra Jozo Križić osuđeni jer nisu članovi Udruženja.[128] U jednoj analizi »neprijateljskih djelatnosti«, rađenoj u SDB-u Mostar u prosincu 1982., piše: »Iz strukture unutrašnjeg neprijatelja znatnije je pojačana djelatnost kleronacionalista, naročito iz reda Rimo – katoličke crkve (RKC), koja se ogleda u stalnom povećanju broja novoeksponiranih lica, kako medju isto-

---

[126] Todo KURTOVIĆ, »Politika SKJ i vjerske zajednice«, *Savjetovanje – seminar o problemu fenomena religije i crkve te djelovanju Saveza komunista Jugoslavije i Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije prema tom problemu*, (Isključivo za internu upotrebu), Centar za društvena istraživanja Predsedništva CK SKJ, Beograd, 1977., str. 20.

[127] SR BiH, Izvršno vijeće Skupštine SR BiH, Komisija za odnose sa vjerskim zajednicama, *Informacija* (Strogo povjerljivo – samo za ličnu upotrebu), broj 11., Sarajevo, 1981. godina, str. 28–29.

[128] SR BiH RSUP Sarajevo, *Bezbjednosne informacije*, br. 5., Državna tajna, Sarajevo, novembar 1982., str. 4–5.

mišljenicima u užim krugovima, tako i na raznim vjerskim manifestacijama […] Neprijateljska aktivnost iz RKC sve se više očituje i u naporima za što masovnijim okupljanjima vjernika, s posebnim akcentom na okupljanje omladine. Omladina se angažuje u crkvene horove, meditacije, izlete u zemlji i inostranstvu, odlaske na hodočašća i sl. Kroz ovakve aktivnosti ispoljava se težnja za politizacijom vjerskog života, zatim odvajanje omladine od SKJ i društva, a nije rijedak slučaj da se sa oltara prozivaju roditelji čija djeca ne idu na vjeronauku, kako bi ih na taj način žigosali i kompromitovali.[…] Poznato je da katolička crkva u Hercegovini nastoji manifestovati svoju moć i snagu i putem organizovanja raznih hodočašća i drugih masovnih manifestacija. Time se želi predstaviti društvu kao partner i faktor s kojim se mora računati (slučaj u Međugorju, 'hodočašće mladih na Širokom Brijegu', hodočašća u Rim i dr.).«[129]

SDB je ponovio poznato partijsko stajalište da neće prihvatiti nikakvo »partnerstvo« i pokazao da je samo osam godina prije svoga kraha smatrao neprijateljskom djelatnošću čak i organiziranje crkvenih zborova, meditacija ili izleta koje je Crkva organizirala. Nadzora i mjera nisu bili pošteđeni čak ni istaknuti aktivisti Udruženja katoličkih svećenika. Tako je fra Marko Oršolić, tajnik Udruženja, 22. travnja 1983., zajedno s dva njemačka državljana, zaustavljen na ulazu u Mostar od milicije koja ih je pretresla, oduzela im knjige i materijale što su ih imali sa sobom te ih privela na informativni razgovor. Zamjenik načelnika Centra SDB-a u Mostaru Boro Đurica napisao je u izvješću da je Oršolić prilikom pretresa i razgovora negodovao zbog nekorektnog odnosa vlasti prema svećenicima. Đurica dodaje: »Pri tom je rekao da se ni prema Zovko fra Jozi, od strane organa vlasti nije bilo korektno. Kaže da bi bilo bolje da Zovko nije osuđivan, već da je kroz Udruženje katoličkih vjerskih službenika u SR BiH, njegov slučaj na adekvatan način riješen.«[130]

Zadnje godine represije

Poduzimanje »operativnih mjera« prema »nositeljima neprijateljskih aktivnosti« u Jugoslaviji bilo je propisano pravilima o radu SDB-a.[131] Kao primjer operativnog rada SDB-a prema svećenicima i RKC navest ćemo nekoliko karakterističnih slučajeva. Iz dopisa Centra SDB-a Mostar, koji je 21. travnja 1980. upućen RSUP-u u Sarajevo, vidi se da je pod operativnom obradom (OO) SDB-a bio i sadašnji mostarsko-duvanjski biskup Ratko Perić.[132] Operativna obrada vođena je i nad fra Žarkom Ilićem, a za tadašnjeg župnika

---

[129] SR BiH RSUP SDB Centar Mostar, *Oblici i karakteristike neprijateljske djelatnosti u Hercegovini u 1982. god.*, Državna tajna, Ev. Broj-48., prim. br. 4., Mostar, prosinca 1982.

[130] SR BiH RSUP SDB, Centar Mostar, broj: 03–1078., 25. 4. 1983., Centru Službe državne bezbjednosti Sarajevo, *Predmet: Oršolić fra Marko, Izuzeti materijal*, Zamjenik načelnika Centra Boro Đurica.

[131] Ozren ŽUNEC, Darko DOMIŠLJANOVIĆ, *Obavještajno sigurnosne službe Republike Hrvatske*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2000., str. 45–48. Vidjeti: Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, Služba državne bezbednosti, Državna tajna, Str. Pov. Broj 021–68–6/3., *Pravila o radu službe državne bezbednosti*, Beograd, 6. januar 1989., potpis: Dobroslav Ćulafić. SDB je primjenjivao sljedeća operativna sredstva i metode: tajnu suradnju (postojale su dvije razine suradnje: suradnik i operativna veza), operativno procjenjivanje, analiziranje, korištenje dokumentacije i evidencije, plasiranje informacija i dezinformacija i informativni razgovor. Oblici operativnog rada bili su: provjera podataka za osobu, preventivna zaštita, prethodna obrada, operativna obrada, operativna akcija, operativna kombinacija, dvojna kombinacija i operativno istraživanje.

[132] SR BiH RSUP SDB Centar Mostar, broj 800., 21. 4. 1980., u potpisu Stipe Grizelj.

u Veljacima fra Velimira Mandića navedeno je da je 23. kolovoza 1981. »neprijateljski istupao« povodom »pretresa župskog stana u Međugorju« i uhićenja fra Joze Zovke. SDB je obojici za »neprijateljsku djelatnost« uzimao održavanje vjeronauka u privatnoj kući Ivana Grbavca, »bez odobrenja nadležnog opštinskog organa iz Ljubuškog«. Uz to su se i angažirali na izgradnji crkve u selu Grab, za što su vršili anketiranje građana te podnijeli pisani zahtjev Mjesnoj zajednici za suglasnost. Centar SDB-a u Mostaru tražio je od središnjice u Sarajevu pomoć za »iznalaženje mogućnosti za preduzimanje zakonskih mjera prema ovim svećenicima«, uz napomenu da će konzultirati i Općinsko javno tužiteljstvo.[133]

Načelnik Centra SDB-a Mostar Stipe Grizelj uputio je svojoj središnjici u Sarajevo dopis u kojem piše: »U prilogu vam dostavljamo reprodukciju razgovora između biskupa Žanić don Pavla (OO) i katedralnog župnika u Mostaru Babić don Anđelka (POO), koji je vođen 9. 11. 1982. g. na objektu 'Gabela'.«[134] U zagradama je naznačeno da je biskup Žanić vođen u SDB-u kao operativna obrada (OO), a župnik Babić kao prethodna operativna obrada (POO). Zamjenik načelnika Centra SDB-a Mostar Boro Đurica uputio je 7. srpnja 1983. Centru SDB-a u Sarajevo prijedlog za tajno praćenje biskupa mostarsko-duvanjskog Pavla Žanića, koji se spremao poći na sprovod Krunoslavu Draganoviću u Sarajevo. U obrazloženju navedenog prijedloga piše: »Žanić će najvjerovatnije ostvariti interesantne kontakte sa pojedinim kleronacionalistima pa molimo da primijenite naprijed navedeno.«[135] Đurica je 14. kolovoza 1984. u Sarajevo poslao propovijed fra Tomislava Vlašića (POO), koju je održao u Međugorju 5. kolovoza 1984. pred oko 15.000 vjernika.[136] Sutradan, 15. kolovoza 1984., Đurica je poslao u središnjicu SDB-a u Sarajevo i reprodukciju propovijedi biskupa Žanića na biskupijskome euharistijskom kongresu u katedralnoj crkvi u Mostaru.[137] SDB je uredno prosljeđivao i preslike pisama i razglednica koje su svećenici dobivali. Tako je 25. prosinca 1984. načelnik Centra SDB-a u Mostaru Slobodan Šarenac dostavio »detašmanu« odnosno ispostavi SDB-a u Čapljini preslike čestitki koje je za Božić iz Ingolstadta poslao »ekstremni svećenik« Martin Sentić don Luki Pavloviću i don Blažu Ivandi. Kao i »čestitke koje su Sentiću uputili brat Pero i majka Anica iz Graca – Neum«.[138] Don Blaž Ivanda bio je župnik u Gracu, gdje je ranije službovao i don

---

[133] SR BiH RSUP SDB Centar Mostar, broj 03–2981., 22. 12. 1982., u potpisu Stipe Grizelj.

[134] SR BiH RSUP SDB, Centar Mostar, broj: 03–67, dana 6. 1. 1983. godine, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove SR Bosne i Hercegovine-SDB-III sektor-Sarajevo, Predmet: *Reprodukcija razgovora između biskupa Žanić don Pavla i Babić don Anđelka*, Načelnik centra SDB Stipe Grizelj. Objekt »Gabela« je tehničko prislušno sredstvo koje je omogućilo snimanje razgovora.

[135] SR BiH RSUP SDB, Centar Mostar, broj: 2637., 7. 7. 1983., Centru SDB Sarajevo, *Prijedlog i nalog za tajno praćenje Žanića za 7. 7. 1983. godine dostavlja se s molbom da se primjeni*, Zamjenik načelnika Centra SDB Boro Đurica.

[136] SR BiH RSUP SDB, Centar Mostar, broj: 03/1914., 14. 8. 1984., RSUP SR BiH-SDB-III sektor, *Reprodukcija propovjedi Vlašić fra Tomislava, koju je održao 5. 8. 1984. u Međugorju,* Zamjenik načelnika centra Boro Đurica.

[137] SR BiH RSUP SDB, Centar Mostar, broj: 25/1913., 15. 8. 1984., Republički sekretarijat za unutrašnje poslove SR Bosne i Hercegovine-SDB-III sektor-Sarajevo, *Reprodukcija propovjedi biskupa Žanića na biskupijskom kongresu u katedralnoj crkvi u Mostaru održanom 15. srpnja 1984., s uvodnim pozdravnim govorom don Luke Pavlovića (POO)*. Zamjenik načelnika centra SDB Boro Đurica.

[138] SR BiH RSUP SDB, Centar Mostar, broj: 02–3089., 25. 12. 1984, Detašmanu SDB-lično šefu-Čapljina, Sentić Martin, fotokopije čestitki, dostavljaju se, Načelnik centra SDB, Slobodan Šarenac.

Luka Pavlović, a optužen je od SDB-a da je čestitao Božić članovima SKJ te je zatražena operativna provjera i dokumentiranje njegove djelatnosti.[139]

Livanjski centar SDB-a proveo je 1984. operativno istraživanje *Vran*, o djelatnosti »unutarnjeg i vanjskog neprijatelja i njegov utjecaj na sigurnosno-političku situaciju«. Posebno je naglašena »neprijateljska djelatnost« domaćih svećenika: fra Ferde Vlašića, fra Ante Perkovića, fra Joze Zovke, fra Joze Križića, fra Stojana Zrne, don Jakova Bagarića, te njihovih gostiju: biskupa Pavla Žanića, Živka Kustića, fra Tomislava Vlašića, fra Bonifacija Barbarića, fra Jakova Bubala i drugih. Navedena je i njihova povezanost s »ekstremnim emigrantima« fra Lucijanom Kordićem i don Josipom Kasićem. Ukupna »neprijateljska djelatnost« uglavnom se svodila na okupljanje mladeži, organiziranje hodočašća, organiziranje proslava i vjerskih manifestacija i »nastojanje da se nametnu kao inicijatori i nositelji ukupnog društvenog života«. Naglašeno je kako oni pritom »izlaze iz okvira Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica«. Uz to su svećenici »povezani s fašističkom emigracijom«, »ustaškim teroristima« i tako bivali stavljeni u kontekst koji je opravdavao korištenje svih mjera prema njima.[140]

U ožujku 1986. službenici Centra SDB-a Mostar pretresli su kuću Bože Sliškovića u Lištici, te su mu kao dokazni materijal za neprijateljsku djelatnost, uz ostale stvari, privremeno oduzeli i crkveni časopis *Kršni zavičaj*.[141] Urednik časopisa bio je već spomenuti fra Žarko Ilić, koji je bio operativna obrada (OO) SDB-a sve do rujna 1986., kada je brisan.[142] Kao što smo već spomenuli, SDB je kontinuirano izrađivao detaljne i precizne popise sjemeništaraca, studenata bogoslovije, svećenika, časnih sestara i svih drugih crkvenih osoba. Za dio njih rađene su potpune sigurnosne provjere i prema njima su planirane i primjenjivane različite operativne mjere i radnje.[143] U rujnu 1986., na savjetovanju operativnih radnika SDB-a, načelnik Centra Livno Ivan Perković rekao je da je tijekom operativnog istraživanja »Vran«, a i ranije utvrđeno: »Franjevački samostan u Duvnu već duže vrijeme je žarište iz kojeg se kreira i inspiriše kleronacionalistička djelatnost na ovom području. U nedostatku kvalitetnih uporišta često smo u prilici da registrujemo kontakte kleronacionalista i hrvatskih nacionalista u samostanu, međutim njihova suština ostaje nepoznata. Ovo ima veći značaj kad se imaju u vidu dolasci misionara i crkvenih velikodostojnika, kao i dolasci poznatih nacionalista, intelektualaca, rodom iz Duvna, koji sad žive u Zagrebu, Splitu, Rijeci, Osijeku i drugim mjestima. Iako se ostvaruje dinamika zacrtanih mjera i

---

[139] SR BiH RSUP SDB, Centar Mostar, Broj: 03.–1860., Datum 27. 6. 1986., Detašmanu SDB Čapljina, *Predmet: Ivanda don Blaž, sugestije se dostavljaju*, Načelnik sektora SDB Džemo Vučković (za njega potpisao Ivan Sabljić).

[140] B. VUKUŠIĆ, *Tajni rat Udbe protiv hrvatskih iseljenika iz Bosne i Hercegovine,* str. 198–209.

[141] SR BiH RSUP CSB SDB Mostar, broj 25.–864., dana 24. 3. 1986., Okružnom javnom tužilaštvu Mostar, *Predmet: Slišković Božo, obavještenje o pretresu stana i drugih prostorija, dostavlja se*. Načelnik sektora SDB Džemo Vučković.

[142] SR BiH RSUP CSB SDB Mostar, Broj: Str. pov. br. 25.–2557., Dana: 30. 9. 1986., Republičkom Sekretarijatu za unutrašnje poslove SR BiH-SDB-Upravi za AIP-Arhivi Sarajevo, *Dostavljamo vam na arhiviranje materijal brisane obrade nad Ilić fra Žarkom*. Načelnik sektora za SDB Džemo Vučković. Brisanje OO ne znači da isti nije odmah ili ubrzo opet registriran kao obrada, samo po nekom drugom osnovu, odnosno u drukčijoj formi.

[143] SR BiH RSUP SDB Centar Mostar, broj 03–106, 12. 1. 1984., *Predmet: Spiskovi sjemeništaraca, studenata bogoslovije, pastoralnih svećenika i drugih*, Upućeno RSUP SR BiH SDB III. sektor, Sarajevo., u potpisu Stipe Grizelj.

radnji u obradama, kao prioritetan zadatak se nameće ugradnja OTS u Franjevački samostan i uredništvo 'Svete baštine'.«[144]

Osim ugradnje operativno tehničkih sredstava (OTS), koji bi im omogućili prisluškivanje razgovora u samostanu, SDB je planirao i niz drugih mjera protiv osoba »bliskih kleronacionalistima«. Tako je planirano dodatno angažiranje na »identifikaciji, diferencijaciji i stvaranju novih uporišta među članovima crkvenih odbora, polaznicima vjeronauka, učenicima vjerskih škola i teoloških fakulteta…«. Sektor SDB Mostar uputio je 14. studenoga 1986. svojim ispostavama u Čapljini i Konjicu dopis kojim ih obavještava o rasporedu blagdana za studente Vrhbosanske visoke teološke škole i učenika srednjih škola. Podatci su dostavljeni kako bi djelatnici SDB-a mogli planirati operativne mjere prema studentima i učenicima s njihova područja.[145] Mjere su poduzimane i prema vidjelicama u Međugorju. Sektor SDB Mostar poslao je 7. siječnja 1987. u centralu u Sarajevo dopis s pismom koje su Marija Pavlović i Vida – Vicka Ivanković poslale u 18 domaćinstava u selu Podbrdo – Bijakovići radi organiziranja zajedničkih molitava u društvenim prostorijama u Podbrdu. Poslane su i izjave uzete od šest građana sudionika molitve i dvije fotografije uređene dvorane u kojoj je molitva održana.[146] Sektor SDB iz Livna uputio je dopis mostarskom sektoru u kojem obavještava o propovijedi koju je 12. srpnja 1987. u Duvnu održao fra Josip Jolić, župnik u Jablanici.[147] Sektor SDB iz Mostara uputio je 3. kolovoza 1987. Republičkom sekretarijatu za unutarnje poslove u Sarajevu zahtjev za oduzimanje putne isprave fra Šimunu Ćoriću, zbog njegova neprijateljskog djelovanja.[148] Osim mjera kontrole te različitih represivnih mjera, svećenici, kao i drugi »neprijatelji« komunističkog režima, bili su suočeni i s vrlo raširenim »mjerama kompromitacije«. Savezni i republički SDB-i poduzimali su mjere psihološkog pritiska, uznemiravanja, zastrašivanja i dezinformiranja »unutarnjih i vanjskih neprijatelja«. Poticali su sukobe i kompromitaciju određenih osoba nad kojima su vodili tzv. operativne obrade, kako u redovima emigracije tako i među unutarnjim neprijateljem pa i među svećenicima. Od 1981. godine prema emigraciji je vođena akcija *Pismo* unutar koje su mnogi emigranti bili izloženi kompromitaciji putem plasiranih dezinformacija i sličnih operativnih kombinacija, a što je rađeno i ranije.[149] SDB je zaključio da je vrlo učinkovita mjera u borbi protiv svećenstva oduzimanje putne isprave (PI) pa navodi neke primjere iz prakse: »U jednom slučaju presjekli smo aktivnost jednog župnika na planu prikupljanja novčanih priloga u inostranstvu za potrebu izgradnje vjerskih objekata, a imajući u vidu podatak o njegovom ranijem pripadanju organizaciji

[144] SR BiH RSUP Sarajevo, *Indikatori bezbjednosti*, broj 61., Državna tajna, Sarajevo, oktobar 1986., str. 146–147.

[145] SR BiH RSUP CSB SDB Mostar, Strogo pov. broj: 03.–2926., Datum 14. 11. 1986., Detašman SDB Čapljina, Konjic, *Predmet: Obavještenje o odmorima studenata Vrhbosanske teološke škole za božićne i zimske odmore i naši zadaci,* Načelnik sektora SDB Džemo Vučković (za njega potpisao Ivan Sabljić).

[146] SR BiH RSUP CSB SDB Mostar, Strogo pov. Broj: 03–49., 7. 1. 1987. *Pavlović Marija i Ivanković Vida-Vicka, materijal se dostavlja*, veza depeša OSUP-a Čitluk od 23. 12. 1986. godine.

[147] SR BiH RSUP CSB SDB Mostar, Broj: 03.–1918., Datum: 17. 7. 1987., Detašamnu SDB Konjic, *Predmet: Saznanja o Jolić fra Josipu, se dostavljaju*, Načelnik sektora SDB Džemo Vučković.

[148] SR BiH RSUP CSB SDB Mostar, Strogo pov. broj: 03.–2051., Datum 3. 8. 1987., Republičkom sekretarijatu za unutrašnje poslove SR Bosne i Hercegovine-OZS, Sarajevo, *Predmet: Ćorić Šimun, zahtjev za oduzimanje pasoša, dostavlja se*, Načelnik sektora SDB Džemo Vučković.

[149] SR BiH RSUP Sarajevo, »Suprotstavljanje djelatnosti stranih obavještajnih službi i neprijateljske emigracije II.«, *Indikatori bezbjednosti*, broj 63., Državna tajna, Sarajevo, travanj 1987., str. 419–428.

HZM i o njegovim kontaktima sa emigracijom, onemogućili smo te kontakte. U drugom slučaju, oduzimanje PI od direktora PMD dovelo je do njegove izvjesne pasivizacije, a nakon vraćanja PI, poslije izvjesnog vremena, u svećeničkim krugovima se razvila teza da je on 'špijun UDB-e', što ćemo eksploatisati u budućem radu, u ovom slučaju u smislu podgrijavanja navedene teze sa krajnjim ciljem diskreditacije i njegovog kompromitovanja. Naznačeno iskustvo će nam poslužiti da u budućem radu primijenimo sličan način realizacije mjere oduzimanja PI.«[150]

Koliko su vlastima bile važne, a ujedno i opasne, vjerske manifestacije u Hercegovini pokazuje i *Plan mjera i radnji koje će se preduzeti povodom vjerske manifestacije na brdu Križevac kod Međugorja 13. 9. 1987. g*. Sektor SDB-a u Mostaru procijenio je da će se okupiti oko 30 tisuća vjernika i pripremali su odgovor na aktivnosti »bezbjednosno interesantnih sveštenika« fra Joze Zovke i fra Slavka Barbarića, koji su bili zavedeni kao operativne obrade (OO). Kao »sigurnosno interesantni svećenici« u tom slučaju spomenuti su i fra Vlado Kozina, fra Ante Perković i fra Svetozar Kraljević.[151] Mostarski SDB pažljivo je pratio propovijedi i proslavu katoličkog Božića, koji je 1987. godine prošao mirno, ali komunisti su bili uznemireni izostankom radnika s posla i učenika s nastave. Registrirano je da u mnogim tvornicama nije bilo moguće organizirati proizvodnju te da u mnogim školama učenici »uopće nisu došli na nastavu«, ili ih je došlo manje od pola.[152] U travnju 1989., zadnje cijele godine koju su jugoslavenski komunisti proveli na vlasti i godine u kojoj je srušen berlinski »antifašistički zaštitni zid«, objavljen je materijal sa »stručnog savjetovanja« održanoga pet mjeseci ranije u *Školskom centru Instituta bezbjednosti* u Beogradu. U dijelu koji se odnosi na BiH piše i sljedeće: »Organizacija hodočašća, sportskih, kulturnih, socijalno – humanitarnih okupljanja mladih, seminari, razne tribine, pokušaj formiranja teološkog fakulteta u Mostaru i sl. su u stvari dio kontinuirane aktivnosti RKC na konkretizaciji nekih njenih dugoročnih ciljeva – posebno proširivanja vjerničke baze u populaciji mladih, jer cijene da je sadašnji društveno – politički trenutak 'pogodan da se omladina odvoji od Partije u koju gubi povjerenje' i da je rad sa omladinom i njeno vezivanje za crkvu u sadašnjoj situaciji njeno najznačajnije pitanje. Sve veće prisustvo mladih na raznim vjerskim skupovima koje organizuje RKC, crkva u propagandnom nastupu potencira kao svoj uspjeh i poraz društvenih snaga. Najekstremniji hrvatski nacionalisti na području naše republike, ne traže samo nove vjernike, već daleko značajnije – buduće propagatore njihovih klerikalističkih i kleronacionalističkih ideja.« […]»U okviru šireg programa 'duhovne obnove mladih', jedan broj ekstremnih svećenika u Mostaru, Medjugorju i Duvnu koji su se školovali ili pripremali u inostranstvu, iskoristili su 'ukazivanje Gospe' u Medjugorju za okupljanje mladih vjernika u grupe ili tzv. seminare i uz intenzivnu 'vjersku pouku' podvrgavali su ih 'meditacijama'. Na ovim seminarima – meditacijama, pomenuti svećenici su uspijevali okupiti oko 50 do 200 mladih iz redova srednjoškolaca i stude-

[150] SR BiH RSUP Sarajevo, »Suprotstavljanje djelatnosti unutrašnjeg neprijatelja«, *Indikatori bezbjednosti*, broj 61., Državna tajna, Sarajevo, oktobar 1986., str. 326.

[151] SR BiH RSUP CSB Mostar, Sektor bezbjednosti, Broj: 03–2317., Službena tajna strogo povjerljivo, 8. 9. 1987., *Plan mjera i radnji koje će se preduzeti povodom vjerske manifestacije na brdu Križevac kod Međugorja 13. 9. 1987. god.*, u potpisu načelnik Sektora SDB Džemo Vučković.

[152] SR BiH RSUP CSB Mostar, Broj: 17–31., 12. 1. 1988., *Predmet: informacija, se dostavlja*, u potpisu načelnik Centra Slobodan Šarenac.

nata. Pripadnici ove grupe mladih po uputama nekih ekstremnih svećenika nisu gledali TV prenose, čitali štampu ili išli na ples itd., već su 'živjeli od duhovnog bogatstva koje su doživljavali kroz meditacije'. Uočeno je da (su) se, ubrzo poslije 'meditacija' ova lica neprijateljski eksponirala sa kleronacionalističkih i nacionalističkih pozicija.«[153]

Kao svojevrstan kuriozitet nameće se prijekor komunista mladeži koja »po uputama nekih ekstremnih svećenika« ne prati medije pod njihovom kontrolom i »ne ide na ples«. Naime, i na samom kraju svoje vlasti, komunisti su se pribojavali onih koji izmiču njihovu utjecaju i »ne plešu« na njihovu glazbu. Znakovito je što su katolički biskupi prve godine komunističke vlasti, u već spominjanome Pastirskom pismu, upozoravali na opasnosti i od plesa: »Mladež po selima i gradovima izvrgnuta je novim moralnim pogiblima stalnim priredjivanjem plesova, koji se protežu do duboko u noć, pa sve i do zore. Tako se dogadja, da muška i ženska mladež ostaje nekada čitave noći zajedno, pod utjecajem alkohola, a bez nadzora roditelja. Neka nitko ne kaže, da se u tome ne kriju velike pogibli za ćudoredni odgoj te mladeži. Iskustvo, koji je najbolji svjedok, pokazuje, da su toliki mladići, a djevojke pogotovo, godinama okajavali ovakve prigode i njihove posljedice. Što nas kod toga najviše zabrinjuje, jest okolnost, da se roditelji i odgojitelji ne usudjuju svojoj vlastitoj djeci radi toga prigovoriti.«[154]

Kao da je prestanak plesnog zanosa najavio kraj komunističkoj vlasti. Osim odvraćanja omladine od plesa, komunistička vlast zamjerala je Crkvi i organiziranje »kvizova« za učenike i studente, a posebno su joj smetale aktivnosti u većim gradovima koje su komunisti smatrali svojim ideološkim utvrdama te su bili jako osjetljivi na »konkurenciju«. U citiranom materijalu navedeno je da je u »zadnjih nekoliko godina« česta »nacionalistička ispoljavanja« jednoga broja učenika i studenata Hrvata iz Hercegovine, a što se manifestira kroz »verbalne istupe i vrijeđanja na nacionalnom osnovu«. Zatim su, po ustaljenom redu, nabrojani svi stereotipni grijesi hrvatskih studenata i srednjoškolaca koji: »pjevaju ustaške pjesme i veličaju NDH«, »brane Stepinca«, »odobravaju zlodjela ustaša nad srpskim življem«, »pišu nacionalističke i ustaške parole«, a sve to »pod utjecajem reakcionarnog dijela klera«. Spomenuta je i skupina svršenih srednjoškolaca iz Brišnika, Mesihovine i drugih duvanjskih mjesta koja je opet »pod utjecajem reakcionarnog dijela klera« i »ekstremnog dijela fašističke emigracije iz inostranstva« pripremala eksploziv i naprave za »izvođenje diverzantsko – terorističkih akcija na tom području«. Naravno, radilo se o političko-policijskoj konstrukciji u kojoj je nekoliko mladih ljudi osuđeno na dugogodišnje zatvorske kazne, a čitav kraj, zajedno s »ekstremnim« svećenicima još jednom prokazan kao ustaški i teroristički.[155]

---

[153] Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, Služba državne bezbednosti, *Neprijateljsko delovanje prema mladima i medju mladima, Referati i diskusije sa stručnog savetovanja održanog 6. i 7. decembra 1988. godine u Školskom centru Instituta bezbednosti*, Beograd, april 1989. godine, str. 52–54.

[154] M. AKMADŽA, »Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945. godine i crkveno državni odnosi«, str. 158.

[155] Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, Služba državne bezbednosti, *Neprijateljsko delovanje prema mladima i medju mladima,* str. 55. U *Informaciji o djelovanju sa neprijateljskih pozicija na području opštine Duvno*, nastaloj kao materijal sa sjednica Predsjedništva OK SKBiH Duvno i Komiteta za ONO i DSZ općine Duvno, koje su održavane od 22. 7. do 4. 9. 1985., piše da su Šimun Šarić, rođ. 1966. iz Stepena, Jozo Radoš rođ. 1965. iz Crvenica, Pavo Šarac rođ. 1965. iz Donjeg Brišnika i Jozo Ćurčić rođ 1965. iz Gornjeg Brišnika, svi iz općine Duvno –Tomislavgrad, uhićeni i osuđeni jer su kao »organizovana grupa« još od

Iz navedenih primjera, koji prikazuju tek manji dio aktivnosti Partije, odnosno SDB-a prema Katoličkoj crkvi, vidljivo je kolika je bila kontrola Crkve i koliko su bile opsežne mjere represije. Perspektive iz kojih je Crkva napadana mijenjale su se, od ideološke i jugoslavenske pa do nacionalističke. Kontrola i pritisci različitog intenziteta trajali su sve do konačnog pada komunističkog režima. O položaju Katoličke crkve u SR Bosni i Hercegovini svjedoče i arhivi komunističke političke policije. U evidenciji dosjea *Službe državne bezbjednosti* (SDB) vođenim po raznim oblastima od 1945. do 1991. nalazi se ukupno 301 dosje operativne obrade po »kleru«. Od toga su u 213 dosjea (70,76%) obuhvaćeni katolički svećenici. U 49 slučajeva (16,27%) obuhvaćeni su muslimanski vjerski službenici, a u 39 dosjea (12,95%) srpsko-pravoslavni svećenici.[156] Ovi podatci jasno pokazuju da je Katolička crkva bila predmetom najvećeg interesa i progona Komunističke partije i da je smatrana najopasnijim neprijateljem jugoslavenskoga komunističkog režima, što dobiva posebno značenje ako imamo na umu da je Katolička crkva »pokrivala« tek oko 20% stanovništva SR Bosne i Hercegovine.

Zaključak

Komunistička partija Jugoslavije, u skladu s iskrivljenom marksističkom ideologijom, smatrala je Katoličku crkvu posebno opasnim neprijateljem. Protiv nje, kao jedinoga organiziranog oponenta, poduzimala je različite represivne akcije kako bi je uništila, oslabila ili stavila pod svoju kontrolu. Komunisti su u ratnom i poratnom razdoblju ubijali, progonili, uhodili, sudili i zatvarali svećenike, rušili crkve i palili matične knjige, knjižnice i arhive. Brutalnom propagandom i neistinama pokušavali su kompromitirati Crkvu i svećenike. Poticali su unutarcrkvene sukobe i taktikom tzv. diferencijacije dijelili svećenstvo na »podobne« i »nepodobne«, odnosno »narodne svećenike« i »narodne neprijatelje«. Malobrojnima su davali odličja i društvena priznanja, a mnoge su sudili na dugogodišnje zatvorske kazne. Položaj Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini bio je teži nego u drugim jugoslavenskim republikama. Svećenici su osim za katoličanstvo bili »odgovorni« i za hrvatstvo, koje je u BiH bilo gotovo u potpunosti izjednačeno s ustaštvom. Veći dio svećenstva, kako dijecezanskog tako i redovnika, poštivao je crkvenu hijerarhiju i uglavnom se ponašao po uzoru na nadbiskupa Stepinca i biskupa Čulu. Nespremni na kompromis s mukom su preživljavali, ali su svojom žrtvom jačali vjeru i ugled Crkve u narodu. Jedan manji dio zadovoljavao se dopuštenjem uređenja crkvenih zgrada te podizanjem životnog standarda svoje zajednice, besplatnim liječenjem i mirovinama. Jedni su u prvi plan stavljali duhovne, a drugi materijalne vrijednosti. Svi oni bili su uvjereni da je upravo njihov

1980., dakle kao 14-godišnjaci i 15-godišnjaci u »strogoj konspirativnosti« djelovali s pozicija »hrvatskog nacionalizma i separatizma«. Još kao srednjoškolci su »pisali pjesme izrazito neprijateljskog sadržaja«, crtali su »nacionalističke i ustaške simbole«, a kod optuženih je pronađeno 27,5 kg eksploziva, koji su tobože namjeravali upotrijebiti za »izvođenje diverzantsko terorističkih akcija«. Zapravo se radilo o privrednom eksplozivu kojim je otac jednoga od optuženih uređivao gradilište. U Informaciji piše i da se »direktna i snažna indoktrinacija školske omladine ostvaruje na nastavi vjeronauka, kojega drže svećenici specijalisti za rad s omladinom«, a posebno fra Jozo Križić i fra Jozo Zovko. Na optužene su »poticajno djelovali oportunistički stavovi i ponašanje« nekih profesora: Mije Tokića, Stojana Vučemila, Branka Zrne i Mate Kelave.

[156] Mirsad D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH (1945.–1991.)*, Savez logoraša BiH, CID, Sarajevo, 1999., str. 162 i 351–352. Abazović je krivo zbrojio i naveo 291 dosje, umjesto 301 dosjea.

način rada najbolji. Historiografija će s vremenom utvrditi njihove društvene učinke. Na teologiji ostaje ocijeniti koliko je njihov rad utjecao na ono prvo i najvažnije poslanje Crkve, na posredništvo između Boga i čovjeka.

Summary

PERSECUTION OF CATHOLIC CHURCH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING THE COMMUNIST RULE (1945–1990)

Communist Party of Yugoslavia interpreted Marx materialistic philosophy and his thesis that religion was »opium for the people« in radically vulgar manner. Consequently, they fought against religion and against capitalism as the root of the religion. This »struggle« was quite beyond a »philosophical category« including brutal physical clash, which was actually extermination of the opponents. In order to construct a new order and their rule in the new Yugoslav state, gained in the aftermath of the World War II, communists sought to change people's minds, which they considered and called »masses«. The first stepping stone on that path was elimination, or at least weakening, of the Church and subsequently imposing atheism. On the other hand, Catholic Church opposed this new social regime and publicly emphasized its deep anticommunist stances. Thus, Church, as the only organized ideological (i.e. political) opponent, led a harsh battle against communist regime. Consequently, in Bosnia and Herzegovina this uneven struggle often turned into terror against Church and its followers.

KEY WORDS: *Catholic Church, communism, Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, Croats, repression.*